

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Middelfart MELLFART VM

Åge Petersen

Fra den gamle Latinskole i Middelfart

Udgiverselskabet i Middelfart

1972

1. Indledning	2. Regnskab	3. Sprog
2. Indledning	3. Sprog	4. Fredericia Skole
3. Indledning	4. Sprog	5. Tiden til Bogen
4. Indledning	5. Sprog	6. Tiden til Bogen
5. Indledning	6. Sprog	7. Tiden til Bogen
6. Indledning	7. Sprog	8. Tiden til Bogen
7. Indledning	8. Sprog	9. Tiden til Bogen
8. Indledning	9. Sprog	10. Tiden til Bogen
9. Indledning	10. Sprog	11. Tiden til Bogen
10. Indledning	11. Sprog	12. Tiden til Bogen

Åge Petersen

Fra den gamle Latinskole i Middelfart

Udgiverselskabet i Middelfart

1972

Den gamle latinske skole i Middelfart er kun nævnt sporadisk i de eksisterende lokalhistoriske arbejder. Nu, da et nyt gymnasium tages i brug, og Middelfart atter rykker ind i rækken af byer med en »lærd« skole, forekom det mig rigtigt i den anledning at sende en slags hilsen fra den gamle skole til den nye. Havde jeg anet, hvilket besvær, der var forbundet med at fremskaffe det materiale, som her offentliggøres, så havde jeg opgivet. Men så gik der sport i det, og resultatet foreligger her. Jeg har så godt som udelukkende holdt mig til det helt lokale. Den latinske skoles historie og baggrund må den særligt interesserede søge i et af de værker, der er nævnt i listen over anvendt litteratur. Der er også til dette arbejde trukket på den velvilje, man altid møder i Det kgl. bibliotek, Landsarkivet for Fyn, Rigsarkivet og – naturligvis – ikke mindst i Middelfart folkebibliotek, hvis overbibliotekar, Knud Møller, jeg er megen tak skyldig.

I nogen grad har jeg med dette lokalhistoriske arbejde bevæget mig ind på et for mig ukendt område, thi jeg fik ikke lejlighed til at gå i nogen højere skole, men lige som det har glædet mig, at jeg gennem årene har haft mulighed for at være blandt dem, der var med til at sikre Middelfart et gymnasium, således glæder det mig også, at det, takket være Udgiverselskabet i Middelfart, er blevet muligt at sende denne hilsen fra den gamle latinske skole i Middelfart til det nye gymnasium.

Middelfart, juli 1972.

Åge Petersen.

*Klap i din hånd, min lille dreng, hvis fædreland hedder
Danmark,*

at du har lyset set i en så lykkelig tid.

*Ak, langt bedre end vor er eders skæbne: den hører,
som med ferlen slog os ind det barbariske skrift,
lokker dig alt, til musers smil, med det sødeste mundgodt.
Lykke, hvor lunefuldt veksler du menneske-kår.*

Petrus Parvus. Oversat af Vilhelm Andersen i »Tider og typer«.

»Fra den gamle Latinskole i Middelfart« af Åge
Petersen, er tilrettelagt og trykt i Carl Larsens
Bogtrykkeri.

EN TØNDE ØL TIL DISCIPLENE

Engang var der en latinsk skole i Middelfart. Det ældst kendte vidnesbyrd, vi har om dens eksistens, er fra 1507. I det år bestemte en tidligere præst ved kirken i Middelfart, hvorledes der skulle forholdes med hans midler efter hans død. Vi kan ikke læse testators navn, men det gamle dokument lader sig på andre områder tyde, og vi ser da, at i testamentet betænkes skoledisciplene i Middelfart med en tønne øl, som »Mas Olsen er mig pligtig«. Hvis datidens tøndemål omsættes til nutidigt mål, drejede det sig om et halvt hundrede bajere – men altså een gang for alle. Således er da det første bevis for en latinsk skoles eksistens i Middelfart begrundet med det gamle testaments for os lidt kuriøse bestemmelse, men for god ordens skyld skal det også nævnes, at det ikke kun var skoledisciplene vor på dødslejet liggende gamle ven betænkte. I sine tanker havde han især »Marine Atzersdotter, min tjenestekvinde«. Hun og hendes børn fik præstens halve hus og gård med humlehave samt en række andre ting »for hendes lange tjeneste og møje.« Af en anden bemærkning i testamentet kan det ses, at præsten havde 8 børn, så det er jo troligt, at tjenestekvinden burde have været kaldt hustru, men da vi er i den katolske tid, måtte præsterne ikke gifte sig, så de levede i, hvad vi i dag – nogle med slet skjult forargelse – kalder papirløse ægteskaber. I Rom og Danmark var man også forargede, og præsternes levned var en, blandt mange årsager til reformationen i samme århundredes første halvdel. Så atter lærer vi af historien, også den lokale, at der såmænd på en række væsentlige menneskelige områder, ikke er så meget nyt under Vorherres sol. Men hvad der også har betydning for vort emne er, at præstens testamente bestemmer, at der skal gives forskellige donationer til altrene i Middelfart kirke. Det drejer sig om en

sølvske til St. Mauricius og 6 får samt en messebog og en corporale (d. v. s. et linnedklæde, der i den romerske kirke dannede underlaget for kalken og hostien). St. Birgitte fik et lille vaskekar, Jomfru Marias alter 3 skilling, St. Anna 3 skilling, St. Nicolais alter 4 skilling, St. Andreas alter 3 skilling. Når St. Nicolai fik lidt mere end de andre, skyldtes det, at han var kirkens skytshelgen. Af testamentet ser vi også, at kirken den gang havde 7 præster til betjening af de forskellige altre og kapeller med daglige bønner o. s. v. Så var der de andre »bestillingsmænd« og medhjælpere. Først og fremmest disciplene i Middelfart skole. De virkede som degne, sangere og musikanter. Ikke blot i St. Nicolai, men også som løbedegne ved omegnens kirker, når degnen havde forfald, eller man slet ingen havde. Kirken og skolen var en enhed. Skolen uddannede kirkens personel. De dygtigste af eleverne – eller dem, hvis forældre havde råd til i mange år at holde dem til bogen – fortsatte ved universitetet og blev præster, mens andre standse deres uddannelse på et tidligere tidspunkt og blev enten degne eller lærere, hvilket i øvrigt stort set var det samme. Men alle havde de altså været i den latinske skole, andre fandtes ikke, for med mindre man ville være en kirkens tjener, var der ikke så megen grund til at søge boglig viden. Også efter reformationen forblev skolen en del af kirken, og, som vi skal se, havde den også til huse i den. Da den først flyttede, var det kun lige over gaden til det nuværende folkebibliotek. Men da var den blevet en dansk skole, og meget var blevet anderledes.

MESTER JACOBS VISITATIONER

Vi skal helt frem til 1588, før vi finder nye skriftlige vidnesbyrd om Middelfart latinske skoles eksistens. Meget, bl. a. re-

formationen, var sket i mellemtiden. Og dog – helt havde man ikke fået afskaffet de katolske traditioner, det har vi heller ikke i dag, og skolen var i hvert fald stadig kirkens sag. Jacob Madsen var blevet biskop over Fyens stift, og han var en meget nidkær visitator af såvel skole som kirke. Tilmed er hans visitatsbog bevaret og trykt, hvor af vi kan få et indtryk af Middelfart skoles forhold. 20. maj 1588 var Jacob Madsen i Middelfart. Blandt de mange sager, han måtte beskæftige sig med, var også, at degnen i Vejlbj var gammel, og at hans søn, der var »sinke« i skolen i Middelfart, hjalp ham med at synge. Sinke, som siden har fået en anden betydning, betød den gang, at degnens søn gik i den latinske skoles nederste klasse. Når man havde overstået den, blev man discipel og kom i rektors klasse. Men »sinken« sang dårligt. »Duer intet«, noterede bispen, som yderligere understregede, at det var byens pligt at holde høreren med kost, således som det også var tilfældet med skolemesteren. Om selve skolen skrev Jacob Madsen: »Skolen ilde fardige. Værgerne lovede at reparere den«. Fremdeles: »Var i skolen ikkun 5 i skolemesters lektie, kunne ingen af dem componere.« D. v. s., at ingen af eleverne kunne skrive latinsk stil. Der var kun en hører, Peder, der havde en lille indkomst. Om ham skrev bispen: »Kan ikke synge så godt«. I 1589 er Jacob Madsen på ny i Middelfart: »Var i skolen d. 6. oktober mellem 4 og til 5. Udi skolen var da 56 personer.« 1. december samme år: »Talte borgmesteren om den Peder, der var hører, stiller sig ilde.« Ved andre lejligheder gennemgik bispen skolens »fundatser« eller legater og pålagde embedsmændene at fortolke dem rigtigt. 1595, d. 3. juli: »Jeg visiterede skolen fra 1 til 2. Ilde componeret. Skolemesteren og høreren blev påmindede om, at de måtte repetere noget bedre.« Ved samme lejlighed måtte bispen påtale, at hr. Sone (sognepræsten) havde drukket med hr. Eiler (rektoren).

I skolen var da i rektors klasse 15, i hørernes 17, der var 9 donatister (elever der undervistes i de latinske grundbegreber), i forberedelsesklassen 14, altså 55 elever. 12. september 1597: »Skolemesteren var uvirksom. Fik en alvorlig advarsel. Kun 7 i hans klasse. Jeg gav dem en sætning at oversætte. De gjorde alle fejl. I hele skolen var der 40 disciple. Havde 4 personer af Kolding skole, der sang discant med dem.« 1598, 3. oktober: »Visiterede jeg skolen til kl. 5 eftermiddag. Der var 51 børn i skolen. Skolemesteren, Hans, bliver stadig ved på samme vis. Ingen skrev latin. Det bliver værre og værre.« 1598, 15. oktober: »Skolen fordærvet. Aftensangs prædiken forsømmes.« 1599: »Borgmesteren ynkes (d. v. s. han klager) over skolemesteren. Man bør kalde en anden til det embede.« 1600: »Var jeg der. Skolen ganske som forhen.« 1602, 28. juni: »Visiterede jeg skolen på hjemrejsen fra Ribe marked. 43 børn i skolen. Lærerne gør deres skyldighed. Disciplene var temmelig forsømmelige på grund af forældrenes overbærenhed. Lærerne fik det bedste skudsmål af rådet«. I 1603 var der pest i Middelfart som bortdrev omkring 500 af byens indbyggere, og da Jacob Madsen d. 20. februar 1604 kom fra Haderslev til Middelfart, konstaterede han: »Var 24 børn i skolen, mest begyndere. Var bort død en stor hob.« Her slutter biskop Jacob Madsens visitationsberetninger fra Middelfart. De taler for sig selv. Måske skulle blot føjes til, at når han – og for resten også den videre skildring – taler om disciple, drejer det sig kun om drenge, thi også her fulgtes den katolske tradition: Den opgave, der var tildelt mennesker af kvindekøn, kunne udmærket løses uden kundskaber. Som tjenere i kirken havde de i hvert fald intet at gøre, Paulus havde sat dem på plads, og det er først i vore dage man bl. a. i Danmark har brudt med dette katolske princip.

ALLE SKOLENS BENEFICIA

1677 var Thomas Kingo blevet biskop over Fyns stift. 1702, altså året før han døde, autoriserede han en protokol for skolen i Middelfart. En sådan havde skolen åbenbart ikke haft før. Protokollen for Middelfart skole er underskrevet i Odense bispegård d. 10. maj, og fastslår, at protokollen består af 282 »igennemdragne og nummererede blade«, hvori skal indføres alle skolens indtægter og udgifter, stipendier og deres fundatser, legater og ellers alle skolens »beneficia«. Så nu fik man travlt med at støve de gamle dokumenter op i byens og skolens gemmer. Men det var ikke så nemt. Da rektor Berthel Taulovius tiltrådte sit embede d. 18. februar 1704, fandt han slet intet indført i protokollen uden det, som stod på den første side med Thomas Kingos underskrift. Taulovius tog fat på opgaven, så vi nu har »Middelfart latinskoles protokol« fra tidsrummet 1704–1720. Om de sidste 20 år af skolens måske kummerlige eksistens, findes der ikke indført noget i protokollen. Af det, der står i den, kan vi se, at Frederik d. II i 1573 har erfaret, at »kapellanen udi Vor købstad Middelfart, så og skolemester og hører udi skolen, der samme steds, skulle have en ringe underholdning, og da, på det, de her efter må tilbørligen og ærlig blive forsørget, haver Vi udi Vor synderlige gunst og nåde undt og tilladt, at forbemeldte kapellan, skolemester og hører, de som nu ere, eller her efter kommendes vorder, altid efter denne dag skulle bekomme den særlige byskat, som opkræves til Os og kronen af Middelfart by, som er 100 mark danske, og samme penge her efter nyde, bruge og beholde til hjælp til deres underholdning, og skal samme penge deles dennem imellem, så at kapellanen fanger halvparten og den anden halve part skal deles i tvende poster og her af skal skolemesteren have de to parter og høreren den 3. part.«

Desuden havde man Gregers Krabbes legat på 400 rigsdaler. Han havde »Gud den allermægtigste til lov, tak og ære« bestemt at skænke til »nogle fattige skolebørn og spindekoner udi Middelfart til trøst og hjælp« 400 rigsdaler. Spindekonerne, som fik 200 rigsdaler, var enlige kvinder, der var sat på byens spindehus for at de dér kunne tjene til deres udkomme, men som vi i denne forbindelse lader henslæbe deres kummerlige tilværelse uden yderligere opmærksomhed. Med de 200 rigsdaler til de fattige skolebørn, skulle der forholdes på den måde, at pengene blev sat på rente, og renten skulle årlig af borgmester og råd forvaltes. For rentepengene skulle rådet lade købe vadmel til 8 skolebørn, »som er fattige og hjælpeløse«, og om hvem man mente, de havde evner til at fortsætte ved skolen. »Så at enhver af dem kan få en klædning færdiggjort med et par strømper og skoe der til. Klæderne skulle uddeles hvert års juleaften i overværelse af borgmesteren og rådmændene samt sognepræsten.« Fundatsen var godkendt på Riberhus St. Martini dag i året 1640. Fra 13. juni 1619 stammede et gavebrev fra Lauridts Diur og hustru på 50 rigsdaler, hvor af renten skulle fordeles hvert år til fattige skolebørns føde og underholdning. I 1591 havde rådmand Mads Ryberg i Middelfart skænket 100 rigsdaler, hvor af renten skulle bruges til vadmel til fattige skolebørn. I 1604 havde Jakob Ulfelt til Ulfeltsholm oprettet et legat på 55 rigsdaler til fattige skolebørn. »Men hvor de penge, efter begge fundatser, ere blevne af, har ingen i mands minde vidst. Fundatsen på Mads Ryberg findes i skolens gemmer. Fundatsen på Jacob Ulfelts findes i byens gemmer.«

Så var der den særlige byskat på 100 rigsdaler, som lærerne og disciplene nød, og som altså i virkeligheden var den »kommunale« udgift til skolen. Men der var også, som vi allerede har set, nogle indtægter, som skolen enten ikke fik, eller hvis op-

rindelse fortabte sig i fortidens mørke. Således »Carion Preens penge«. Det drejede sig om 100 rigsdaler, som Carion Preen havde betalt i korspenge – d. v. s. for bøn og sang i kirken – fordi han havde slået en pige ihjel. Om disse penge siger et brev til Det kgl. kancelli i 1711: »Der findes antegnet udi skolens protokol 6 rigsdalers rentepenge, som skolemester og hører nyder årligen af 100 rigsdalers penge, som en herremand, navnlig Charion Preen, blev dømt udi mulkt at give for en pige, som han ihjelslog, for hvilke penge der opvartes udi kirken til morgen- og aftenbøn på de sædvanlige tider af skolemester og hører, men fundatsen derpå findes hverken i byens eller skolens gemmer.« Disse rentepenge blev anvist af borgmesteren før jul. Man gad nok vide lidt mere om baggrunden for de nævnte Carion Preens penge, bortset fra at de var en bod for et mord. Måske drejer det sig om en fundats, dateret Hindsgaul d. 28. september 1604. Den nævner ikke Carion Preens navn, og ej heller noget om et mord, men dog om en mand, som for sine ugerningers skyld retteligt, efter datidens lov, burde have haft sit liv forbrudt, men som slap med en bøde. Det er Jacob Ulfelt til Ulfeltsholm, Kongelig majestæts befalingsmand på Hindsgaul, der med et åbent brev gør vitterligt: »Eftersom sig nu haver tildraget, udi den tid jeg Hindsgaul af Hans kongelig majestæt udi forlening haver, at en mærkelig modvillig kumpan, boende udi Middelfart, hvis navn og vilkår alle og enhver udi Middelfart nok som er bekendt, sig tit og ofte udi adskillige måder haver forbrudt og forseet sig, og ingen formanelse, trusel eller straf kunne hjælpe på hans modvillighed mod, at efter kristelig skik at vise lydighed imod Gud og øvrigheden, og da han igen groft og højt haver sig forbrudt, så jeg er bleven forårsaget at lade hannem med højeste ret forfølge, så han kunne bekomme sin tilbørlige straf, andre lignende til eksempel. Efter at jeg, af de nævnte årsager, haver

ladet ham med retten forfølge til Middelfart by-ting, og haver bekommet den dom over ham, at han er dømt i øvrighedens nåde og unåde, til at have sin hals og sit liv forbrudt, haver jeg dog for godtfolks forbøns skyld, og hans egen stærke fortrydelse, benådet ham endnu en gang. Dog, med det vilkår, at han til en kendelse og en ihukommelse, skulle give 55 daler, hvilket og er sket.« Mon dette ikke skulle være Carion Preens penge?

Til indtægterne hørte fremdeles lejen af en halv mark på Middelfart mark, som af rådmand Niels Pedersøn i sin tid var blevet givet til forøgelse af rektors løn. Rektor måtte selv leje markstykket ud for den højst mulige pris. Heller ikke her fandtes nogen fundats. For aflæggelse af Middelfart kirkes regnskaber fik rektor 3 skilling, og desuden fik han 6.-parten af Middelfart bys indtægter til St. Hansdag, »som bedrager sig somme tider mer, somme tider mindre.« Det drejer sig nok om penge, som byen opkrævede af pladsleje i forbindelse med et marked St. Hansdag. Til Mikkelsdag (29. september) blev der af hver familie i byen opkrævet 4 skilling, men: »dog af mange bekommes intet, enten fordi de har intet, og somme fordi de vil intet.« Rektor fik desuden 1 rigsdaler og 2 skilling fra degnen til Gelsted og Rørup. Fra degnen i Asperup og Roerslev 1 ørte rug, og af præstetiendet i Båring by fik rektor ligeledes 1 ørte rug. Den sidste ydelse var oprindeligt givet for at rektor skulle sørge for aftensangs-prædiken hveranden søndag, men: »er dog ikke så i sandhed, når det kommer til fuldkommen oplysning, som dog er for vidtløftig her at indføre.«

Lønnen til høreren blev fastsat efter de samme principper. Altså en part af byskatten og legaterne samt visse portioner korn fra degnene i en række vestfynske sogne. Om disciplenes faste indtægter berettes, at de havde 15 rigsdaler i rente af Gregers Krabbes kapital. Desuden anføres renten af 50 rigs-

daler, skænket af borgmester Herman Friis. Pengene stod i mange år til forrentning i den nu salige mands gård i Middelfart. Imidlertid blev renten ikke betalt, og gården sat til auktion, så pengene blev frigjort og sat på rente, oprindelig hos den nu salige mand, Søren Michelsen, som satte 2 marker jorder, 3 skæpper og en halv marks jord i pant derfor. Renten beløb sig til 5 rigsdaler. I protokollens margin er med anden skrift tilføjet: »Dette er Jacob Ulfelts kapital.« Disciplene nød yderligere lejen af en mark jord, lejen kunne være mere eller mindre. Fra degnene i Vejlbj, Asperup, Roerslev, Kærby, Indslev, Balslev og Gamborg modtog disciplene omkring 15 tdr. byg. Nu var det ikke sådan, at disciplene delte kornet. Det blev solgt, hvor efter det indkomne beløb deltes. Af musikpengene Mortensaften, Juleaften, Nytårsaften og Hellig 3 kongers aften fik disciplene den halve part. »Af de andre akcidentser, som ere ganske få og ringe, har disciplene i alle mine formænds minde intet nydt uden undertiden til papir og bøger efter rectoriums gode vilje.«

TIL MIDDELFART FATTIGE SKOLEBØRNS BEDSTE

I Hofmans samlinger af fundatser 1760 »i trykken befordrede og og bekostet af Ludolp Henrich Lilies enke, boende i store Fiolstræde i Den forgyldte Ox«, bind V, kan vi nu finde de originale tekster til gavebreve, som var skænket til skolen i Middelfart. Et par af dem skal citeres her:

»Mads Sørensen, byfoged og rådmand udi Middelfarth, Lauritz Tygesen, Mads Hansen og Lauritz Pedersen, skriver, borger her ibidem, gjøre alle vitterligt, at år 1636, fredagen den 19. february, var skikket for os og dannemænd flere på Mid-

delfarths byting, hæderlig og vellærde mand hr. Søren Nielsen Glud, sognepræst til Middelfarth og Causlund sogner, på erlig og velagt Hans Sørensen, latinske skolemester, og alle hans efterkommere deris vegne, han bedis, og fik et fuldt tingsvidne af 8 dannemænd, som var Jacob Sørensen, Knud Mortensen, Rasmus Clemmensen, Søren Jensen, Niels Bertelsen, Hans Påske, Lauritz Hansen og Lauritz Pedersen, alle borgere her ibidem, hvilke forbemeldte 8 dannemænd, der alle eendrægteligen vundet på deris gode tro og rette sandige, at de samme dag på forbemeldte ting, samtlige så og hørte, at ærlige og gudfrygtige qvinde, *Inger Stæphens*, borgersker her samme-steds, hun fremstod her udi dag, lydeligen inden tinge for dom, og tog bemeldte hr. Søren Nielsen på forbemeldte Hans Sørensens og alle hans efterkommeris veigne, i hånd, skiødt og oplodt og aldeles afhende fra sig og sine arvinger, og indtil bemeldte Hans Sørensen, skolemester her i Middelfarth latinske skole, een halv mark jorde over alle Middelfarth marker, liggendis udi Fuglereds fjerding, imellem Jesper Eskildssøns jord på Høygård, og Gregers Jensens jord i Huusbyeholm, som er den halve mark jorde, hendes salig husbondes, afgangne Niels Pedersen, forðum rådmænd udi Middelfarth, foræret og gav til Middelfarth skole, til en ihukommelse efter hans dødelige afgang, hvilke forbemeldte halve mark jordis afgift og herlighed forskrevne Hans Sørensen, nu skolemester, og siden alle hans efterkommere, skal have, nyde, bruge og beholde for ævig ejendom at eje, skulle u-igenkaldendes, og kende sig fornevnte Inger Stephans, eller hendes arvinger, ingen ydermere part, lod, deel og rettighed at have til forbemeldte $\frac{1}{2}$ mark jorde i nogen måder. Men kiende sig derfor at have annammet og oppebåret fyllest fuld værd og betaling, så hun har takket forbemeldte Hans Sørensen og alle hans efterkommere got, for god og rigtig betaling i alle måder, og derfor lovet og tilforpligtet sig

forbemeldte Inger Stæphens og hendes arvinger, at fri, frelse, hielme, og fuldkommeligen tilståe fornevnte Hans Sørensen og hans efterkommere, forbemeldte halve mark jorde, for hver mands tiltale, som derpå kand tale med rette udi nogen måde, og dersom så skeede, (det Gud forbyde) at forbemeldte halv mark jorde bliver forbemeldte Hans Sørensen eller hans efterkommere afvunden udi nogen rettergang, hvadsomhelst måde det ske kunne, for bemeldte Inger Stæphens, eller hendis arvinger deres vanhjemmels brøst skyld, da bepligter hun sig og sine arvinger derfor at stande Hans Sørensen, og hans efterkommere til rette inden 6 samfulde uger, dernest efterkommen dis vorder, skadisløs i alle måder, og stod forbemeldte Inger Stæphens, selv udi egen person, til veddermåls ting med hæderlig og vellærd mand, hr. Søren Nielsen Glud, dér dette skiøde udgik. At så er vundet for os, det vinder vi med voris zignetter her neden for trykt.

Actum, anno, die & loco, ut supra.«

Fundatsen for rådmand Mads Nielsen Rygbergs legat lyder således:

»Kiendes jeg Mads Nielsen Rygberg, rådmand udi Middelfarth, med denne min egen håndskrift, at jeg udi Guds navn med min kære hustrues Birgithe Hans Bang datters fuldbyrdt, ja villig og samtykke haver givet til fattige skolebørns hjælp her udi i Middelfarths skole, af det timelige gods, som Gud almægtige os med forlenet haver, et hundrede mark danske penge, hvilke penge skal udsættes på rente her udi Middelfarth, til een eller flere, som vederheftig er, og årlig til hver St. Michels dag skal heraf udgive renten, og skal samme rente-penge forskikkes til årlig marked, dernæst efter, at kiøbe vadmel for, på det bedste kiøb, forskrevne børn til bæste, og skal fornevnte vadmel derefter udi min livs-tid, uddeles udi min nærværelse, dog på sogne-præstens her udi byen, og skolemesters kundskab

til de, som ere fattige skole-børn og nødtørftige, og kiendes jeg mig Mads Nielsen Rygberg, for mig og min hustru, fornevnte Birgithe Hans Bangsdatter, og begge voris arvinger, ingen ydermere lod eller rettighed at have til fornevnte 100 mark penge, men de skal være og blive til ævig tid til forskrevne Middelfarth fattige skolebørns beste, eftersom forskrevet står, forbyndes voris børn og arvinger, eller nogen anden herpå at giøre hinder eller forfang, under sådanne straf, som Gud ved at straffe med på dem, som forvender fattige skole-børn deris rett, og skal dette mit brev alle tider være og blive udi sognepræsten giemme her udi Middelfarth, og han igien være forpligtig at give skolemesteren copie deraf, så hand og sig herefter kand vide at rette, og skal deslige allene findes udi sogne-præstens giemme, med fornevnte skolemesters vidskab, ting-vinde eller nøyagtig forvaring, på den eller de, som haver fornevnte penge på rente, og om nogen forholder fornevnte penge, som dennem bekommer på rente, eller forholder renten over sin rette tiid, efter min død og afgang, da skal kirkeværger her udi Middelfarth, som efter ordinantzen er forsvar her udi byen for fattige skole-personer, med verdslig ret have fuldmåde og magt, at inddele fornevnte hovedstol og rente, og den siden med fornevnte sogne-præstens og skolemesterens råd at udsætte igien på rente til dem eller de, som os derfor vil gøre klart, som det sig bør, eftersom forskrevet står. Til ydermere vidnesbyrd, trykker jeg mit signet hengendes her neden for, med fornevnte min kiære hustrues hånd der underskrevet, og haver jeg venlig tilbedet min kiære broder Søren Nielsen, at besegle og underskrive her mit åbne brev med mig til eet vidnesbyrd. Givet og skrevet udi Middelfarth, den 24. januarii ao. 1591.«

DISCIPLENES AKCIDENSER

Mens skolens indtægter efter fundatserne udgør faste beløb hvert år, skifter indtægterne af de såkaldte akcidenser (d. v. s. ubestemte el. tilfældige indtægter). I 1704 var der på denne konto indtægter fra Peder Rasmussens bryllup, fra salig magister Hans Liems lig, Oluf Olufssøns lig, for musik til Søren Lassens bryllup, Iver Pederssøns barns dåb og hans kones kirkegang (en kvinde, der havde født, blev indført i kirken ved en særlig ceremoni og ved *denne* lejlighed var der musik). 1705 er der indtægt af disciplenes sang ved magister Christian Riisbrichs broders lig, skolens ligklæde har været udlejet, der har været musik ved rådmand Søren Pederssøns dåb, bryllupsmusik ved Birthe Høys datters bryllup samt fra flere begravelser. Men fra akcidenserne blev også hvert år trukket nogle udgifter. Et fattigt barn af skolen fik 1702 2 daler til skræderløn til sin kjortel, gamle Jacob Skræder fik 2 daler for ligklædet, som var ganske fuld af huller og rifter, at sy sammen. Rektoren var i Odense for at gøre rede for sine regnskaber, det kostede 2 daler, for rektor kunne ikke »på grund af min ganske ringe indkomst selv tåle at betale« og derfor måtte udgiften afholdes af skolen. Samme år er regnskabet belastet med en udgift på 2 daler og 3 skilling, for hvilke »en fader- og moderløs discipel, navnlig Jacob Bast« fik sig et par nye sorte strømper. En discipel, Johan Svholm, er syg af små kopper og får 8 skilling. Samme beløb får en fattig og syg discipel, Jens Jenssøn. Mikkel Mattissøn tildeles 8 skilling, han var fattig og trængte til et par nye bukser. En streng til bassen kostede 6 skilling. Den fattige discipel, Anders Kylling, måtte have en ny kjortel, hvilket kostede 2 mark, det samme beløb fik Jens Jenssøn, der i december måned ikke havde sko, og Jacob Bast fik 8 skilling til 2 skjorter, 1706 indbringer 26 daler, 2 mark og 24 skilling på denne

konto, men der har også været travlt: Sang de 4 hellige aftener, adskillige begravelser, bl. a.: Hollænderens barns lig (formentlig en skriver på Hindsgaul af hollandsk oprindelse), Hans Smeds barns lig, Laurids Friisis lig. Der var musik til Jens Brislaus barnedåb og til capitein Boomfelds ditto, Jep Juels bryllup gav også noget i kassen, og det samme gjorde opvartningen med musik og salmer ved Mathias Bolts bryllup, og året sluttede med to begravelser i december. I 1707 får Jacob Bast penge til en hat, og en unavngiven discipel får sine sko forsålet. Og så er det atter galt med en streng til bassen. En fattig discipel, som har gået med breve fra Middelfart skole til præsten i Vejlbjby, har slidt sine sko så meget i dette ærinde, at han bevilges et par nye til 2 mark. I 1708 mangler Jacob Bast papir at skrive på, og det bevilges ham – og bassen får atter nye strenge for 2 mark. Regnskaberne for de næste par år er så ulæselige, at de ikke, trods flid, har kunnet lade sig tyde, men det er i så henseende en trøst, at datidens sognepræst er af samme opfattelse, idet han gør antegning i protokollen over det dårligt førte regnskab! I 1710 er det blevet bedre. Vi kan se, at »en gammel fattig instrumentist, som gør opvartning ved musikken i kirken på højtidsaftenerne« har fået 2 mark, og at »fattige disciple i skolen tid efter anden har bekommet klæder, bøger, papir, så vel som bassen og violinerne at holde vedlige med strenge« har kostet 6 daler. Men nærmere redegørelse for beløbets anvendelse findes ikke. For 1712 foreligger der intet regnskab. Men i 1713 er der atter orden i sagerne, så det ses, at der er bl. a. brugt 3 daler og 2 mark »for musikalske stykker, som findes i skolens gemmer samt strenge til skolens basse«. Desuden har et par fattige disciple fået hjælp til klæder, ligesom der tid efter anden, men altså ikke nærmere forklaret, er uddelt 11 daler og 2 mark til fattige disciple. De følgende år bliver regnskaberne meget summariske. Hvad

der tildeles disciplene, noteres under én samlet post, men med den bemærkning, at sognepræsten har været til stede, når der skete fordeling af akcidenserne. I 1719 er der en udgift på 3 mark til papir og blæk som til disciplenes brug behøves. En fattig discipel, navnlig Frans, har fået 2 mark til en sort kjortel og bassen står for 2 skilling til en ny streng. Med 1720 ophører indførslerne i regnskabsbogen, så vi kan ikke følge økonomien de sidste år.

Da latinskolen i Middelfart ophørte i 1739, overførtes en del af de legater m. v., der var tillagt skolen, til den latinske skole i Nyborg. Nyborg-skolen nedlagdes 100 år efter, hvor efter pengene blev tillagt Odense. Men meget forblev – og forbliver dunkelt – men også her er en forklaring at finde. Da provst N. Schack, Vor Frelseres menighed, medlem af direktionen for almue- og borger- skolevæsenet og ridder af dannebrogen, i 1841 udsendte sin »Ny fundatssamling for Odense amt«, og hos de lokale sognepræster søgte oplysning om eksisterende legater, fik han fra sognepræsten i Middelfart det svar, at »Middelfart kirke-, skole- og sognekalds kapital har forårsaget mig meget bryderi og forgæves efterspørgsel.« Schack har dog opklaret: »Hos stiftet har heller ingen oplysning været at erholde, men stiftskassereren, overkrigskommissær Klaumann, har i et brev, som sognepræsten nylig i denne anledning har modtaget, ytret, at defekten må hidrøre fra stiftskasserer K.s tid, der, som han udtrykker sig, skaltede og valtede med stiftelserne, som han ville, efterlod sig kasse-mangel, og for en del tilintetgjorde de ældre regnskaber og korrespondancer.« Sådan kunne det altså gå den gang. Men, hvor om alting er, så giver de bevarrede tekster til legaterne m. v. os dog et indtryk af Middelfart latinske skoles økonomiske forhold, lønforhold og »Ungdommens uddannelsesfond« i de fjerne tider. Men skam få den, som vil sammenligne den gang og nu!

HVOR LÅ SKOLEN?

Det er rimeligt at spørge: Hvor lå Middelfart latinske skole? I Resens atlas fra 1670 får vi i hvert fald svar på, hvor skolen lå på dette tidspunkt. Stedet er kirkens nuværende sakristi. I sin bog om Middelfart kirke fastslår Chr. Behrendt – formentlig på grundlag af Resens kort – at sådan har det også været: »Ind til reformationen var det et kapel, viet til det helige kors, efter kirkeforandringen blev det brugt til skolestue for den daværende latinske skole.« Da skole og kirke, som tidligere fastslået, var en enhed, er det ganske rimeligt at antage, at det var under kirkens tag, altså også i sakristiet, skolen havde til huse. De var da, rektor, hører, disciple og peblinge, nær deres arbejdsplads. Men så må vi også tænke på biskop Jacob Madsens notat fra 1588 om, at skolen er i en meget dårlig forfatning. Det kan betyde, at der har været en »skolebygning« andet sted på kirkens grund, f. eks. nord for den. På dette areal er der, på grund af kystens udskridning i Lillebælt – noget vi i dag kan iagttage på Kongebrosten – sket store ændringer. Til sidst måtte man sætte stræbepiller op for at hindre, at selve kirkeskibets mure væltede. Så det kan da godt være, at der engang har været en selvstændig skolebygning, som under naturkræfternes indflydelse er blevet ruineret, og fremtrådte ynkeligt, da Jacob Madsen så den. Kirkeværgerne lovede at få skaderne udbedret, men de var af gode grunde sparsommelige, og fandt så på at bruge det nuværende sakristi til formålet. Men i 1670 véd vi bestemt, efter Resens atlas, hvor skolen havde til huse – og så skal det blot i denne forbindelse føjes til, at først langt oppe i 1800-tallet bliver der installeret varme i kirkens rum. Om rektors og hans kollega, hørerens bopæl, véd vi, at i hvert fald fra 1690 og til skolen hørte op, var den et 6 fags hus »lige for den vestre ende af kirkens

grund«. Det beretter rektor Gert Morville den 9. april 1690, hvor han skriver, at til hans rådighed står de 4 fag, til kollegaens de 2. I 1719 blev der foretaget en ret betydelig reparation af den mur, som omgav kirkegården ved kirken. Kirkeværgen indførte i protokollen: »Fra den synder side og til rektors residentz består (den) af 27 alen, som er renoveret og var meget forfalden.« Residentzen, embedsboligen, må altså have ligget enten på hjørnet Brogade-Algade eller på en grund ud mod Brogade. Men også dette hus er borte, sammen med de andre, der lå på det areal, hvor de store kastanietræer stod ind til for nylig.

STRID OM PENGE

Lensmanden på Hindsgaul, Hans Johansen Lindenov, skrev d. 23. juni 1581 til den fynske biskop Niels Jespersen, at sidste gang bispen var i Middelfart, havde han »imod min, provstens, borgmesters og råds i Middelfart vores besegling« afsagt »vor« kapellan, hr. Jens, den degnerente, han hidtil havde haft af Kauslunde sogn, hvilket kapellanen betalte en pebling fra Middelfart skole for at betjene. Dette var Hans Johansen meget imod, »thi jeg med de andre kunne ikke stå fra vor besegling (d. v. s. kaldsbrev), hvilken der lyder, at han skal beholde, hvad andre kapellaner tilforn før ham haft haver«. Lensmanden bad bispen tilskrive ham »et endeligt og godt svar tilbage.« Det gjorde bispen straks, for lensmandens bud stod og ventede, så svaret er dateret den 24. juni, altså en hurtig forretningsgang! »Fromme Hans Johansen, jeg bekom i aftes eders skrivelse om det degnedom i Kauslunde, hvilket salig hr. Gregers, kapellan i Middelfart, en tid lang var forlenet med på grund af den ringe løn, han havde, før Kongelig Majestæt forbedrede kapellanernes løn i Middelfart med halvparten af Middelfart

byskat. Degnedømmet i Kauslunde fik hr. Gregers lov at beholde for sin livstid af mærkelige årsager, som jeg vil lade eders fromhed vide, når Gud vil, vi findes sammen. Men om nogen ville berette for eders fromhed, at det degnedømme skulle altid have været alle kapellaner i Middelfart tillagt for en vis årlig løn, så siger de det kun af egen interesse. At hr. Jens, som nu er kapellan, en tid lang haver nydt samme degnedømme fra skolen, er ham mere sket af medlidenhed end af ret: Thi af de degnedømmer, der ligger nær købstæderne, ere udi ordinatsen og med Kongelig Majestæts, vor allernådigste herres breve, lagt til skolerne og skolens personer, og ikke til kapellaner eller andre prædikanter udi købstæderne: Og at jeg haver lagt samme degnedømme til skolemesteren i Middelfart, fordi han på det sted ingen kost haver, det haver jeg gjort efter højbeholdte Kongelig Majestæts åbne brev, ved hvilket jeg med herredets provster forpligtes at forbedre skolemesternes og høres løn udi de små købstæder her udi Fyn af de degnedømmer, som der om ligger. Hvorfor jeg med provsten så og borgmester og råds tilskyndelse, vilje og samtykke gjorde denne forordning, at Kauslunde degnedømme altid skulle følge skolemesteren til hans løns forbedring: Dog, at han skulle lade degnetjeneren forsørge med en person af skolen, som der til tjenlig kan være, lige som tilforn er sket, på det skolemesteren der af kan nogen hjælp have til kost, hvilken han ikke bekvemmeligt og til gavns kan få hos borgerne. Hvis ikke dette råd (udvej) havde været for hånden, så havde jeg ingen skolemester kunnet bekomme. Dog er hr. Jens igen årligen tillagt 10 daler af hr. Oluff for sin tjeneste udi Kauslunde over al den anden løn, han haver både af Kongelig Majestæt og byen, og lod han sig der med vel nøje udi provstens, borgmesters og byfogeds nærværelse, den sidste gang, jeg var der i byen, og havde jeg ikke formodet, at han der på ydermere skulle have anket, og mig

derudi hos mine gode venner gjort fortænkelig. Fromme Hans Johansen, så beder jeg eders fromhed på det venligste, at jeg udi dette mit embedes bestilling med samme forordning mellem kapellanen og skolemesteren må være udi den bedste mening undskyldt, hvilket jeg ikke alene haver gjort, men sammen med dem, som er sådant pålagt og forpligtet efter Kongelig Majestæts brev. Dersom noget andet bedre råd eller middel kan findes, så skolemesteren på anden måde forsørges til kost, uden at det går ud over skolen, så hr. Jens her efter kunne nyde samme degnedømme en tid lang for eders fromheds bønns skyld, og han igen ville opslå den kontrakt, som blev gjort mellem ham og provsten, sandelig vil jeg der udi med de andre førbenævnte danmænd mig ganske godvilligt lade finde, eder til ære.«

Den 14. november 1588 skrev sognepræsten i Middelfart, nu Olaus Bang, til biskop Jacob Madsen om den samme sag: »Nu i mandags var borgmester og råd forsamlet på vort rådhus for at gøre rede for deres skatter og for at betale deres kapellan, skolemester og hører deres løn. Blandt andet spurgte borgmesteren mig, om jeg ville holde den forordning, som blev gjort i Hermand Kremers hus. Der til svarede jeg ja. Da spurgte han mig, om jeg ville give hr. Mads 6 daler til hans løns forbedring, som ved den lejlighed var blevet besluttet. Jeg svarede, at det ville jeg gerne gøre, dog på det vilkår, at jeg måtte få mine præstepenge, eftersom vi er blevet forligt om disse penge. Da sagde han, jeg skulle få dem, hvilke 6 daler hr. Mads, min kapellan, skulle af mig annamme til sin løns forbedring, og så give skolemesteren Kauslunde degnedømme til hjælp til hans kost. Der næst haver borgmester og råd forhøjet skolemesters degnerente af Middelfart, så hvor han tilforn fik 4 album af et par folk om året, får han nu 6 skilling, som beløber sig til mere end 16 daler om året, så han der med vel kan købe sin kost, og haver

endda til overs, hvis han får af byens skat som de nu tillagde ham, mere end 11 daler. Fremdeles discant-penge og skoleleje, og andet uvist som sjælegave, begravelsespenge, og han har endnu kost hos godt folk, der som han det ikke selv vil forkaste og gøre sig almuen til uven. Kan hans løn forbedres med Balslevs degnedømme, efterdi degnen er fliet af boligen hen til en anden by, og haver fæstet sig en bondegård, hvilket mester Niels have i sinde at forhandle anderledes før han døde. Men at jeg skulle afstå af den fattighed, jeg dagligen tjener, for at overlade det til skolemesteren, det er ikke sømmeligt, thi min umage er meget større end hans, og hans løn, når hun bliver sammen regnet med den visse løn, jeg haver af Middelfart, der af må komme, at han har sin fri kost, og jeg skulle afse noget af min, thi hvad kan et ørtug byg forslå enten til kost eller klæder at holde hus med på et alfarsted. Og at denne fattige mand, min kapellan hr. Mads, skulle og miste Kauslunde degnedømme, som sidder her med hustru og børn på et alfarsted, holder en dreng af skolen til sognet, giver ham kost og løn, og der til nu vil give hannem 6 daler til hans kost, det var ham ganske besværligt at miste, thi i samme sogn er ikkun fattige folk og meget forarmede. Hr. Mads måtte ingenlunde bekomme degne-renten af sognefolket, men der som skolemester skulle hende udkræve, da må komme, han skulle ej forbedre sig der på meget. At mester Niels frasagde hr. Jens Hanssen Kauslunde degneembede anno 81 og befalede skolemesteren, som dengang var, at tage vare der på, var, fordi han havde i sinde at frasige hr. Jens ikke blot sognet, men også hans tjeneste her i byen, det var fordi hans hustru var skrøbelig, der han drak bryllup med hende, og lod sig underkøbe af den, som havde lokket hende, at det skulle være hans barn, hvilket mester Niels hårdt fortrød og som blev ham til megen ærgrelse. Men sognet fik han igen på grund af Hans Johanssens forbøn og skrivelse.

Ikke hørte jeg i disse 7 år mester Niels nogensinde omtalte, at han ville lægge det til skolen, men havde andet i sinde, som jeg tilforn har givet til kende. Derfor, gør vel, domine episcopo, og lad for Guds skyld og min ringe bønns skyld denne fattige mand, hr. Mads, beholde Kauslunde sogn herefter som tilforn. Han skal nok redeligt give skolemesteren 6 daler her efter, som mester Niels i Hermand Kremers hus i Middelfart i borgmesters og råds og 16 mænds nærværelse gav deres samtykke til. Fattes da skolemesteren noget videre til sin løns forbedring, ville vi lægge vort råd sammen, når I kommer her til, så han kan blive tilfreds i fremtiden. — Middelfart, 14. november 1588.

Skolemesteren her i byen har i dag været til aftensangstjeneste efter salig mester Niels befaling. Men Casparus slår sig det fra, end og mester Niels befalede både hr. Mads og mig at sørge for at gøre det, men han agtede det ikke. Vi ville gerne, at I med eders skrivelse ville befale ham, at fordi han oppebærer degneretten, at degnen bør læse catekismus for ungdommen efter ordinansen. — Olaus Bang.

Kapellanen, Mads Peterssøn, skrev til biskop Jacob Madsen om sagen, men glemte at sætte dato på sin skrivelse:

Jeg giver jer som min gode patron og rette øvrighed ganske ydmygt til kende, at min løn af Middelfart for min store tjeneste synes mig fattige mand ganske ringe, thi den beløber sig årligen ikkun af hr. Oluf 4 daler og 2 pund malt, af byen 16 daler, af den årlige skat 66 mark danske, 2 album og 3 offerdage. Men nu understår borgmesteren med rådmændene sig at ville frasige mig og til skolemesteren ibid. hans kost den degnerente af Kauslunde sogn, hvilken Hans Majestæts fromme lensmand med bispens minde også gav kapellaner, som har været før mig her i Middelfart henvend 40 år, til deres ringe løns forbedring. Jeg beder eders fromhed ganske ydmygt og gerne, at

for Guds skyld og min fattigdoms skyld, I under mig at beholde samme degnerente af Kauslunde sogn, som mine formænd i så lang tid har haft, som en løn fra den gode Gud. – Mads Perssøn med egen hånd.

Denne skrivelse fra kapellanen i Middelfart findes indlagt i en skrivelse, dateret Hindsgaul 14. november 1588, fra lensmanden Hans Johansen Lindenov til biskop Jacob Madsen. Lensmanden anbefaler kapellanens andragende på det bedste, særlig under henvisning til, at han prædikede Guds ord rettelig og vel, »så vi kunne hannem forstå«. Herved hentydes åbenbart til, at sognepræsten, hr. Oluf Bang, ikke besad denne egenkab, da han havde »fejl på sit mæle.« Desuden føjer lensmanden til, at Mads Perssøn nød god yndest både i Middelfart og af Kauslunde sognemænd. De sidste havde forbedret degnerenten alene af hensyn til Mads Perssøn, »hvilket de ikke skulle gøre (for) en anden, om degneembedet kom fra ham.«

Den 16. december 1588 afgjorde biskoppen sagen efter at han havde indhentet nye erklæringer fra alle parter. Hans afgørelse lyder: Først fordi hr. Oluf fejler noget på sit mæle, har han ordnet det sådan, at kapellanen hveranden søndag og hellegdage må gøre fuld tjeneste for alteret til højmesse og prædiken i Middelfart sognekirke. I stedet tager hr. Oluf i kapellanens sted til sit anneks, Kauslunde sognekirke, og gøre tjeneste der på samme tider. Dog således, at hver beholder af sit sogn hvad offer eller andet, de på disse dage får. Desuden har hr. Oluf godkendt, at når ærlige og velbyrdige mand, Hans Johansen, hovedsmand på Hindsgaul, begærer kapellanen op til sig for at prædike, da vil han også tillade det, dog at han får besked dagen før. Derefter tilsagde og lovede borgmester og råd med menighedens godkendelse, at de ville håndhævede og anerkende hr. Oluf som deres rette sognepræst, og efter denne dag gøre og give ham hans løn og rettighed, det være sig tiende,

penge, offer eller andet med hvad navn det nævnes kan, og holde den kontrakt, som deres tidligere borgmester og råd har oprettet med hans salige fader, mester Peder Bang, som var deres sognepræst før ham. Desuden vil de holde den kontrakt i alle punkter og artikler, som blev oprettet mellem dem og salige mester Niels Jespersens, biskop, overværelse i Middelfart anno 1575, torsdag efter jubilate søndag, og som lyder, ord for ord, som følger: De borgere i Middelfart, som ikke er avlsbrugere og ikke heller yder tiende-korn, de skulle give sognepræsten i Middelfart årspenge efter ordinantsen, 4 skilling. Og de fattige skal yde ham en arbejdsdag, og skal kirkeværgerne indkræve og oppebærer samme penge, og give sognepræsten dem hver Hellig tre kongers dag, når de andre yder ham deres tiende. Hr. Oluf skal selv holde messe de 3 højtidsdage og oppebærer offeret. Men hvis velbyrdige Hans Johansen eller hans frue ville komme til kirken samme dage, da vil hr. Oluf tillade, at skolemesteren eller en anden lærd mand, eller den, som superintendenten har godkendt, må prædike. Samtidig blev forhandlet mellem omtalte borgmester, råd og borgere, og skolemesteren på den anden side, for sig og sine efterkommere, skolemestere i Middelfart, at han skal have til den årlige løn, som han nu oppebærer, af hvert par husfolk 2 skilling mere, og af hver enlig person en skilling hvert år, så de, der gav 6 skilling tilforn, skulle give 8, og de, der gav 3 tilforn, skulle nu give 4 skilling. Hvilke penge borgmester og råd skulle hjælpe redeligt at få, den halve part til påske og den halve part til St. Michaels dag. Desuden skal hr. Oluf og hans efterkommere, sognepræsterne i Middelfart, give skolemesteren, som nu er, eller hans efterkommere, årlig 6 daler af de 10 daler han skulle give kapellanen, fordi hr. Oluf bekommer nu her efter årligen penninge af borgerne, som ikke tiender, og kapellanen får igen i dette sted for de 6 daler, han mister, Kauslunde degne-

rente. Og disse 6 daler og forbedrings penge skal skolemesteren, som nu er eller her efter kommendes vorder, have for deres årlige kost hos borgerne, og ej ydermere besvære byen med nogen kost, uden hvis nogen vil give dem den godvilligt.

SKOLEMESTER JESPER MADSEN OG PASTOR SONE LAURITSEN

Hæderlige og højlærde mand, mester Jacob Madsen, superintendent over Fyns stift, vores tilforladne gode ven, ganske venligen tilskrevet:

Kære mester Jacob! Hvis I ikke tager det os ilde op, så skriver vi nu om den unge person, Sone Lauritsen, som I forskrev her til byen for at han skulle gøre tjeneste udi kirken som sognepræst efter salig hr. Oluf: Vi har i nogen tid hørt hans prædiken, men den behager ikke ganske almuen her i byen, de kan ikke komme overens med den, og derfor vil de ikke samtykke i hans kaldsbrev. Han var sidste onsdag hos os med den gode mand Hans Johannssens brev og skrivelse til os, og begærede vort endelige kaldsbrev, og vi var på den tid til sinds at give ham vort kaldsbrev, men da vi foreholdt ham, om han ville lade sig nøje med den tiende, rente og rettighed, som salig hr. Oluf har haft af Middelfart by, og desuden, om han ville tage Margrethe, salig hr. Olufs efterleverske, da svarede han på vort spørgsmål, at når vi først ville give ham vort kaldsbrev underskrevet og forseglet, så ville han i nogen tid overveje, om han ville tage kvinden eller ej, for i øjeblikket var han ikke til sinds at ville have hende. Derfor fik han ikke sit kaldsbrev, og almuen, som var forsamlet på rådhuset, og hørte hans svar, blev såre fortørnede, og er ikke til sinds at ville kalde ham, hvilket vi og straks skrev til den gode mand Hans

Johanssen. Vi er til sinds at lade alting med samme præstekald stille i bero en tid lang, så vi i mellemtiden kan finde en person, som kan være duelig, først den almægtige Gud til ære, og der næst den fattige almue til gavn og bedste på deres saligheds vegne, thi det må befrygtes, at dersom her skulle indtrænge sig nogen mod vor fælles vilje og samtykke, da kunne det give stor forargelse og uenighed i fremtiden, fra hvilket os Gud nådeligt bevarer. Kære mester Jacob, på enhver måde, vi kan tjene eder til ære, vilje og gavn, vil vi deri findes ganske godvillige, og vil vi hermed og altid have eder befalet i Gud den allermægtigste varetægt. — Borgmester og rådmænd i Middelfart.

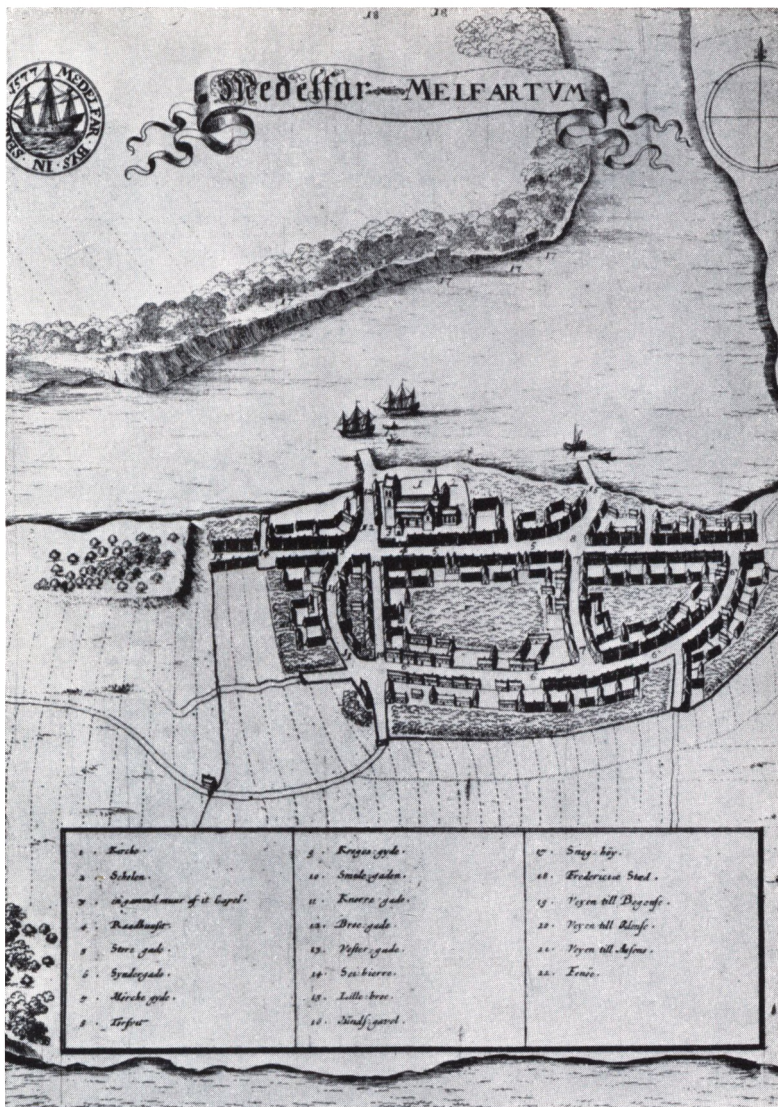
Biskoppen skrev tilbage med det bud, der havde bragt ham brevet. Vi véd at Sone Lauritsen fik præsteembedet i Middelfart, så biskoppen har nok talt ham til fornuft, så han har bekvemmet sig til at gifte sig med enken. Det fremgår i hvert fald af andre breve, at Sone Lauridsen fik præstekaldet i Middelfart. Når det var et problem med præsteenken, hvad der jo nok kunne være af både den ene og den anden grund, så var det for »almuen« i Middelfart det aldeles afgørende, at den ikke skulle forsørge hende, så ville Sone have det søde, måtte han altså tage det sure med.

24. november 1598: — Efter som tiden løber da forårsages vi nu at skrive til eder og påminde eder om den ligprædiken, I gjorde her udi Middelfart kirke over salig, ærlig og velbyrdig Hans Johannssen. Blandt andet kundgjorde I for menigheden, der var til stede, at salig og velbyrdig Hans Johannssen gav til Middelfart skolebørn 200 daler. Hvilket siden den tid har stået i 3 år, så hverken renten eller hovedstolen er udkommen, endog vi har krævet det, men ikke fået nogen besked. Menigheden her i byen vil også gerne vide, hvordan det er med de 200 daler, som gaves til de fattiges hjælp og underholdning,

fordi vi ikke har modtaget dem. Vor venlige bøn til eder er, at I med det første vil tænke på og skaffe de forbemeldte dalere, så vi årligen uden klammer og trætte kunne oppebære renten, og samme igen til fattige skolebørns nytte og gavn fordele, alt sammen som vi kan forsvare det og være det bekendt over for Gud. Så fremt samme penge, hovedstol og renten, nu ikke med det første bliver leveret, så er menigheden tvunget til at meddele det til overøvrigheden, hvilket vi ikke så gerne vil. Thi menigheden haver ingen anden at tale der om, end eder, som har bekendtgjort det fra prædikestolen. Kære mester Jacob, gør nu med denne sag, som vi tiltror eder, og bliv ikke vred over vor skrivelse og påmindelse, for vi havde ikke skrevet, hvis vi ikke var forårsaget der til. – Borgmester og rådmænd udi Middelfart.

Mester Jacobs svar på denne skrivelse foreligger ikke.

Sone Lauritsen var åbenbart en mand, der gerne ville understrege, at han var dygtig i det latinske. Den 7. januar 1600 skrev han til biskop Jakob Madsen om en strid angående delingen af de diskantpenge m. v., der skulle tilfalde skolen. Han underskrev sig Zeno Laurentij. Udskriften på brevet lyder: *Eruditionis et virutum laudibus viro clariss. M. Jacobo Matthiæ Vellejo, superindendenti dioecesis fionensis vigilantissimo, nec non Canonico Ripensi digniss., amico suo fautoriæ summa obseruantia colendo.* (Formentlig har den gode præst grundigt forklaret budet, der skulle bringe brevet, hvem adressaten var). – Af nogen uenighed og parlamenteren, som nu i 2 år har fundet sted imellem vores skoletjenere om diskantpengene, er jeg nødsaget til at bemødigede eders fromhed med denne sag sammen med problemet vedrørende skoleleje eller past, som de kalder det. Der om er af salig mester Niels Jespersen, eders forgænger i embedet, besluttet efter ordinatsen og sammen med borgmester og råd og de 16 mænd i Middelfart i 1575: Den 3. pen-

Middelfart ca. 1670. Under »2« har vi skolen.
(Efter Resens Atlas).

Middelfart kirkes sakristi i dag. (Foto: K. Øelund).

ning af diskant-pengene til skolemester og hører, og skal skolemesteren havde 2 parter, og høreren den 3. deraf, det andet skal deles blandt sinkerne og børnene i skolen. Exempli gratia: Af 18 daler tager skolemester 6, høreren 4, børnene 8 eller 9, om høreren imperfecte tager den 3. part, det er halvt så meget som skolemester. Men nu tager de ikke den 3. part efter fundatsen, men den anden part. Exempli gratia: Anno præterito 99 tog skolemester af 20 daler 10, høreren 5, så fik de fattige børn kun 5 daler. II: Fundatsen om skolelejen lyder således: Skolemester skal af hver pebling have 2 skilling hvert halve år og høreren 1 skilling. Men nu tager skolemester 8 skilling og høreren 4 skilling. Og da de (peblingene) ikke formår at give pengene til bestemte tider, så tager de pengene af peblingenes diskantpenge. Så, når de har en 4 eller 5 daler at skifte, og de øverste, som står for noden, skulle have nogen hjælp så vel som de andre, da skraber de så længe fra dem, indtil de får det så godt som alt sammen, og de fattige børn en ringe ting.

III. Det går også meget uskikkelig til på gaden. Høreren har beklaget sig over, at skolemesteren ikke vil lade dem se, hvad penge de får, eller skrive det op, før de kommer op på hans kammer, dér kan de ej heller forliges om pengene, men slås og drages i ond måde, de kaster ting i hovedet på hinanden, skolemester og hører. For sådan uskikkelig, mistanke, gerrighed og på grund af Peder hørers klagemål, har jeg og borgmester og råd kaldt dem for os i kirken. Men fordi ingen synderlig skade var sket, thi de blev skilt fra hverandre, har borgmesteren, i håb om eders godkendelse, forligt dem. Men sagen om diskantpengenes fordeling og skolepast, efter salig mester Niels Jespersens fundats, skulle overlades til eder, og diskantpengene forbliver uskiftet og udelt, til vi får besked fra eder der om. De må holde fred på gaden og få at vide, både høreren og skolebørnene, hvilke penge de fanger, thi skolemester, som hø-

reren siger, stinger dennem straks i ficken, hvoraf al deres trætte opstod. De må dele pengene, så at de fattige børn, som vel er ca. 40, som løber in discant og responsorio, kunne få nogle af pengene, alt efter eders mening.

Brevet fra Sone Lauritsen er vedlagt følgende:

Skolemesters klagemål i Middelfart over hr. Sone. Først at hr. Sone i Middelfart haver forbødet mig at skifte diskantpenge, fordi han mener, de anderledes skulle skiftes (deles), end som det hidtil er sket. Dernæst at han vil forkorte mig den løn og rettighed, som mine formænd og jeg indtil nu har af skolebørnene bekommet.

For det tredie, at han forholder mig min løn, som han er mig pligtig efter den kontrakt, som blev gjort, da Axel Brahe var lensmand på Odense gård.

Hr. Sones indstilling til skolemesteren og hans lønforhold havde, som vi nu skal se, en helt speciel grund. I brevet af 7. januar 1600 til bispens skriver Sone Lauritsen: Min stiftsøn Peder Bang sender også en hilsen.

I løbet af januar og begyndelsen af februar er skolemester Jesper Madsen åbenbart blevet mør, thi nu meddeler Sone Lauritsen bispens:

Vores skolemester, Jesper Madsen, har sat sig for at opsiges skolen her i Middelfart på sådanne vilkår, at han kunne hjælpes med nogle tærepenge, en part af borgerne her i byen, en part fra de rigeste kirker her i herredet, til hans fattige børns underholdning her i byen et års tid og til han rejser til Norge at fordre om et bedre kald til sig og sine fattige børns underholdning, hvortil Gud give ham lykke, men om sin hensigt kan han selv berette. Råd og almuen svarede ham vel, at de ville gøre deres bedste. Dog skulle han tale med eder først, at I på eders embeds vegne kan vide det i tide og sørge for skolens gavn og bedste, og I siden med eders skrivelse vil være

hannem behjælpelig over for den fromme lensmand og øvrigheden udi byen, så samme skole kan blive ledig på de nævnte vilkår, hvilken, næst Guds hjælp, kunne være Gud til ære, skolen til yderligere fremgang, hans fattige børn til underholdning en tid lang.

Som vi nu skal se, i et brev af 17. april 1600, var Sone Lauritsen i den situation, at han havde et godt forslag til en afløser:

Efter som skolemesterens fortsæt er, at han ville afsige sig skolen her i Middelfart, og efter han, som følge af sin begæring, har bekommet i tærepengene en 20 eller 24 daler, så kan jeg ikke andet end både på mit embedes vegne, men også efter vores øvrigheds befaling, lade eders fromhed forstå, at skolen kan blive forsynet med en flittig person, der kunne og ville børnene i lærdom og gode sæder forbedres, og holde ved magt den katekismus prædiken hver anden søndag aften, efter vor kirkes skik fra Arilds tid og for nødtørftigheds skyld, thi her prædikes mesten hver søndag i byen, annexet og på slottet. Det er lensmandens, borgmesterens og min venlige bøn til eder, at I ville hjælpe til denne skoletjeneste den fattige karl Peder Bang, som i sine studier har fortæret, hvad han havde efter sin fader (han var søn af den tidligere præst i Middelfart, Oluf Bang, og altså søn af den præsteenke, som det i sin tid havde været lidt svært at få hr Sone til at »overtage«), han er også med tiden blevet en gammel karl. — Skrivelsen, der yderligere opremser Peder Bangs gode sider, er også underskrevet af borgmesteren, Hans Nielsen Bang — med egen hånd — og samtidig med at være sognepræstens stedsøn ser man også der af, at Peder Bang var i familie med borgmesteren. Peder Bang blev rektor og i 1607 blev han sognepræst i Brændekilde, hvor han døde ca. 1641.

Samme år, den 20. juni, skrev borgmester Hans Nielssøn Bang

til bispen, at præsten og sognemændene i Asperup klagede over den måde, på hvilken Peder Hører besørgede sin tjeneste ved sognets kirker. Hvis det ikke straks blev bedre med ham, så ville de arbejde på at få deres egen degn. Men det så borgmesteren nødigt for skolens og for byens skyld, men bad bispen i stedet skaffe en duelig person i stedet for Peder Hører: Efterdi, som I og vel vide, at her altid kommer fremmede gennem byen, og undertiden også ser på vor kirke og skole-skik. Til denne klage sluttede sig i et brev af 4. juli 1600 også Sone Lauritsen, idet han klagede over den forsømmelige Peder Olsen Skåning, formentlig identisk med den foran nævnte: Vores hører, Peder Olsen Skåning, finder jeg bestandig mere og mere forsømmelig. Jeg har nu 3 gange offentligt straffet og påmindet ham om hans pligter, efter at hans sognefolk har klaget, men det sidste med ham er værre end det første. Jeg ønsker nu, at I ville sende os en af mester-degnene i Odense skole, som kan synge en bas, thi er de tjenlige i Odense skole, så meget mere må de være det her. Han skal ikke frygte, at lønnen er ikkun ringe, nemlig 34-36 daler. Det er også vor borgmester og råds vilje, at vi bekommer en af skolen. Thi der er dobbelt så mange børn i lektierne, som der var udi Jespers tid, og inden en stakket tid skal de, også med Guds hjælp, findes bedre udi lærdom og sæder.

DISCIPLE, PEBLINGE OG SINKER

Også latinskolen i det gamle Middelfart havde naturligvis sin »undervisningsplan«. Den gik ud på, at eleverne skulle lære religion, katekismus og latin. For sådan var det bestemt i kirkeordinansen. Desuden skulle eleverne gøre tjeneste ved gudstjenester og lignende, og af de første var der adskilligt flere,

end i dag. Det var skolemesteren der »forelæste« og høreren, som det fremgår af stillingens navn, der skulle terpe hans lektie ind i elevernes hoveder. Som straffemiddel mod de van-kundige, havde man ferle og ris. Ferlen bestod af en træstok med en rund klump, eller en plade, i den ene ende, og blev brugt til at slå eleverne på ryggen med, hvis man da ikke foretrak at slå eleven over fingrene. Det blev ganske vist ret tidligt påbudt skolernes lærere, at de ikke måtte bruge ferlen til at »lemlæste« børnene med, men brugt blev den sammen med riset. Ferlen og riset var skolens symbol. Det kan vi bl. a. se på et gammelt kalkmaleri, hvor Jesus møder ved skolens port, hvor skolemesteren står parat med ferle og ris! Da undervisningen altså mest bestod i terperi, oplæsning af remser m. v., har der sikkert været rig lejlighed til at brutalisere undervisningen. Især da de ældre elever, disciplene, ofte blev anvendt til at undervise de yngre elever, peblingene og sinkerne. Efter kirkeordinansen skulle undervisningen om mandagen, tirsdagen, torsdagen og fredagen begynde om morgenen kl. 6 og slutte kl. 17, undtagen fra St. Simon og Judæ dag (28. oktober) ind til Kyndelmisse (2. februar) i hvilken tid børnene skulle komme i skolen kl. 7 og gå hjem kl. 16. Om onsdagen havde disciplene efter otte-sangen i kirken fri både fra skole og kirke hele dagen. I betragtning af, at kirken ikke var opvarmet, må man nok spørge, hvordan datidens lærere og elever holdt det ud om vinteren. Der til er at sige, at de var mere hårdføre – hvis de først havde passeret den hurdle, som tidens store børnedødelighed udgjorde – og dels var det også sådan, at høreren ofte, selv om det var udtrykkeligt forbudt, tog sine elever til sit private kammer og foretog overhøringen der. Det kan man slutte modsætningsvis. For når en ting udtrykkeligt var forbudt, må det have betydet, at den var blevet praktiseret. På samme måde kan man også slutte sig til

et og andet om disciplenes, skolemestrenes og hørernes habitus ved at læse:

Forordning om den studerende ungdom i skolerne og deres lærere: Vi Christian den Femte (o. s. v) gør alle vitterligt, at, efter som vi har erfaret, hvorledes ungdommen i skolerne på en del steder udi vore riger skal være hengiven til for megen frihed og lader sig forføre i drik- og dobbel-huse til adskillig usømmelighed, hvorfra, når de ved nogen alvorlig disciplin kaldes, de da af skolerne skal forløbe, og sig enten uden testimonio til andre skoler begive eller vore riger undvige og deponere andre steder eller og lade sig under militsen antage og bogen slet forlade, da på det den studerende ungdom i skolerne kunne til lydighed og flittighed bringes, have Vi aller nådigst for godt befundet der om at anordne og befale:

1. At når nogen skole discipel her efter findes i noget drik og dobbel-hus, sin tid unytteligen at bortsætte og sine studeringer at forsømme, og han ikke efter en og anden revselse af sine lærere enten på sine beneficiar i skolen eller ved anden straf forbedrer sig, må rektor scholæ med biskoppens godtbeholdelse ham aldeles forvise, og må han siden for sin modvilighed hverken af nogen rectore scholarum antages og ej heller på universitetet til deposition approberes, før end han sin bod og bedring, så vel i levned som i studeringer, nøjagtigen beviser, og på det han ikke ved nogen list eller påfund sig til depositzen skulle indsnige, så skal rectori universitatis slige mærkværdige personers navne på skolerne straks tilkendegive.
2. Hvis nogen discipel udi slige eller andre usømmelige tilfælde forvises sin skole, eller undviger til nogen anden skole, da skal rector scolæ, som ham uden lovlig testimonio haver annammet, bøde til fattige disciple, for hver gang han skyldig findes, 10 rigsdaler, og hvis nogen rector scholæ overbevises af fortræd og uden billig årsag at have nægtet eller for-

holdt nogen discipel sin tilbørlige afsked og testimonium, når den lovlig begæres, da skal den være samme straf undergivet efter biskoppens kendelse.

3. Når nogen discipel undviger vores riger slet, og deponerer andet sted, da skal den samme være udelukket fra al gejstlig promotion og forfremmelse her i rigerne i de første 10 år.

4. Hvor nogen discipel uden sine forældres, formynders eller læreres tilladelse udi sine umyndige år sig til militsen lader antage, eller ved andre der ved forlokkes, da skal sådan hvervning igen på de vedkommendes ansøgning straks gå tilbage og være som ugjort, uden al refusion eller vederlag til den hvervende.

5. Vi ville her med aller nådigst have befalet skole-tjenerne over alt, så vel rectores som conrectores og hørerne, at de under deres embedes forbrydelse skal være forbundne til både i deres habit og klædedragt, så og i deres andre sæder og ganske liv og levned, at foregå deres ungdom med al skikkeligheds, tarveligheds og ærbarheds eksempler, og have alvorlig opsigt med ungdommens gudsfrygt, flid og skikkelighed, så vel i skolerne som i kirkerne og andet sted, efter loven og ritualet i alle måder, til hvilken ende de al tid skal bo i deres beskikkede residentzer og kammere ved kirkerne og skolerne og intet andet sted, findes nogen der udi fortrædelig eller og alt for efterluden i disciplinen, så haver de lige så vel en forvisning fra skolen at forvente, som de der straffer utilbørligen eller udi disciplinen ikke holder måde. — Givet på vort slot København d. 7. april 1694. — Christian.« Det har sikkert været en afveksling, når undervisningen blev afbrudt af tjeneste i kirken. Ganske vist kunne det også være træls, thi præstens prædiken var lang, gerne en times tid. Men så var der forskelligt tidsfordriv, hvis resultat endnu kan iagttages i Midelfart kirke. Kigger man inden for i den øverste stol i kir-

kens sydøstlige hjørne, kan man se, at sædet og siderne i rigt mål er forsynet med udskæringer og årstal (fra 1649–1696). De er skåret af skolens disciple, når de ikke havde andet at få tiden til at gå med under præstens prædiken. Der er så mange udskæringer, at de næsten kan gå for at være en fortegnelse over skolens disciple i det nævnte åremål. Mon ikke, udskæringen er sket en af de sidste dage, før man forlod skolen. Ellers kunne man vel risikere straf? Præsten kunne imidlertid ikke se det. Han stod på prædikestolen med ryggen til. Disciplene i Middelfart har nok ikke kunnet gå på »dobbelt-huse«, men spillet har de, endda i selve kirken, for i den nævnte stol kan man den dag i dag se, at der er udskåret en del magiske kvadrater delt i 9 parter med tallene 8, 3, 4 – 1, 5, 9 – 6, 7, 2. Sammenlagt 3 og 3 giver tallene altid summen 15.

Men kedsommeligheden kunne da nok blive afbrudt af interessante episoder. Om en sådan kan vi læse i referatet af en provsteret, som blev holdt d. 6. februar 1720. Her var Rasmus Købmand, kordegn, klokker, graver og organist ved Middelfart kirke indstævnet, og beskyldt navnlig for drukken-skab. Flere vidner var tilkaldt. De sagde bl. a. at han: i længere tid for driks skyld ikke kunne bestyre andet af sine forretninger i kirken end orgeltjenesten, således som det har været. Det øvrige måtte andre besørge, og han havde for lang tid siden været afsat, dersom ikke præsterne for hans alderdoms og studeringers skyld havde haft medlidenhed med ham. Men afvigte 2. juledag var Rasmus i kirken før gudstjenestens begyndelse så drukken, at han hverken kunne gå eller stå, men hældede sig ud over kvindestolene og hverken kunne tale eller sandse. Byfogden, Niels Olsen, bad i venlighed Rasmus gå ud af kirken, men det ville han eller kunne ikke, så byfogden måtte lade ham slæbe ud af kirken af 2 soldater. De bar

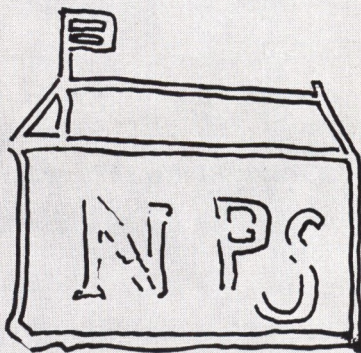
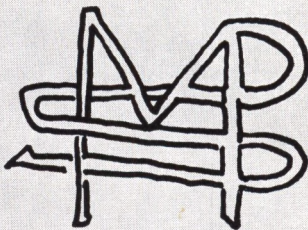
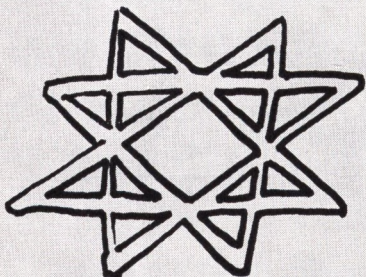

JØRREN JØR
 RENSEN TV
 SEN EGEN
 HAAND AN
 NO 1646X

8	3	4
1	5	9
6	7	2

I VER
 HANSEN
 ANNO 1645

Udskæringer, foretaget af disciplene i deres stol i Middelfart kirke. Bemærk det ejendommelige talspil. 15 bliver facit, ligegyldigt, hvordan tallene lægges sammen. Formindsket gengivelse, foretaget af Jørgen Finn Pedersen.

ham mellem sig og lagde ham i vagtdøren, da han ikke kunne stå. Rasmus Købmand mødte i provsteretten sammen med en fuldmægtig. Han bad om forladelse og tilbød at betale en bod, men han begærede dog sagen udsat, da han agtede at føre bevis for, at han ikke havde begået alle disse forseelser på grund af drukkenskab, men mest af svaghed, som ham imidlertid er påkommen. Men da provsteretten samledes igen 14 dage efter, mødte hverken kordegnen eller hans fuldmægtig, og retten afsagde så en kendelse, der gik ud på, at Rasmus skulle have sit embede forbrudt og betale sagens omkostninger. Året efter var Rasmus død. Han blev begravet d. 20. februar 1721 »udi en fyrretræs kiste« i en alder af »nogle og tredsindstyve år«. Man gad vide, om han fik en afskedssang af sine tidligere medarbejdere ved den kirkelige musik.

FRA MIDDELFART TIL UNIVERSITETET

Til underretning om hvilke studenter fra skolen i Middelfart, der blev immatrikulerede ved Københavns Universitet, har vi – i R. Henrichsen: Odense skoles historie – en liste over studenter fra Fyn 1479–1611. Fra sidstnævnte år og videre foreligger Københavns Universitets matrikel. I de fleste tilfælde fremgår det af tilføjelsen af det på skiftende måde latiniserede bynavn, at den pågældende er fra Middelfart. Desuden er der ved den møjsommelige gennemgang af de lange lister gået ud fra, at studenter med efternavnet Bang også stammer fra Middelfart. Denne store og betydningsfulde slægt havde i de fleste af de år, der her er tale om, sine fleste medlemmer boende i Middelfart. Adskillige af de efternævnte er indskrevet fra skolen i Odense, men det betyder vel blot, at de efter et »grundkursus« ved skolen i Middelfart er flyttet

til skolen i Odense. Måske fordi skolen i Middelfart i perioder ikke rådede over en så kvalificeret rektor og hører, at man kunne få de fornødne kundskaber her. Årstallene for immatrikulerede studenter fra Middelfart viser store spring. Man må gå ud fra, at adskillige disciple har endt deres løbebane som degne, lige som datidens store dødelighed vel også har betydning. De, der gennemførte studiet ved universitetet kunne imødesee en karriere som præst, for teologi var det helt overvejende studium ved universitetet, hvis de ikke, hvad der skete i nogle tilfælde, blev lærere ved universitetet. De pågældendes videre levnedsløb har jeg anset som liggende udenfor denne skildrings rammer. Enkelte vil måske savne en omtale af Mads Jensen Medelfar, Christian d. 4.s hofpræst og senere biskop i Lund. Men han stammede ganske vist fra Middelfart, hvor hans far var skomager – hvilket ikke var så ringe, som det måske i økonomisk henseende lyder i dag – men Mads blev opdraget hos en farbror i Assens og via denne bys latinske skole kom han til Odense og derfra til universitetet, så selv om han fastholdt sit oprindelsessted i sit navn, så kan han næppe regnes blandt dem, der på et eller andet tidspunkt har haft forbindelse med skolen i Middelfart. Af fortegnelsen fremgår det, at den første student fra Middelfart ved universitetet var Johannes Bang i 1555, og den sidste immatrikuleres i 1691, men de historiske kilder er mangelfulde. Selv de lærde folk ved universitetet var ikke altid så omhyggelige, som de efter en nutidig bedømmelse burde have været. Fra 1691 til 1739, hvor skolen i Middelfart ophører, er der et langt spring. Troligt nok er der da også gennem sidstnævnte periode kommet studenter til universitetet fra Middelfart, det lader sig blot ikke konstatere. Men man kan også antage, at de små latinske skoler i denne periode var blevet så dårlige, at de ikke kunne præstere den fornødne undervisning, og at det blandt

andet var derfor de i 1739 blev nedlagt. Her følger så listen over de immatrikulerede studenter fra Middelfart:

- 1555: Johannes Bang.
- 1558: Georgius Petri Midelfardensis, Olaus Petri Medelfar.
- 1560: Severinus Andreæ Medelfar.
- 1562: Joannes Johannis Medelfardensis, Johannes Gamborg.
- 1563: Jacobus Andreæ Medelfardensis.
- 1569: Johannes Nicolai Medelfar.
- 1575: Franciscus Nicolai Bang.
- 1585: Dionysius Johannis Staurboensis, Claudius Johannis Bang.
- 1590: Johannes Bang.
- 1594: Georgius Matthiæ Medelfardensis.
- 1595: Petrus Olai Bang.
- 1596: Paulus Olai Medelfar.
- 1597: Erasmus Johannis Medelfardensis.
- 1599: Johannes Bang.
- 1601: Joannes Janus Erics Bang, Erasmus Olai Medelfardensis.
- 1602: Olaus Olai Bang Medelfardensis, Nicolaus Matthiæ Ryberg Medelfar.
- 1603: Jacobus Janæ Bang.
- 1604: Georgius Laurenti Bang, Severinus Olai Medelfardensis.
- 1605: Johannes Johanius Medelfardensis.
- 1608: Canutius Nicolai Bang.
- 1617: Andreæ Foxius.
- 1622: Johannes Nicolai Middelfart.
- 1624: Olaus Petræus Middelfardensis.
- 1627: Egidicl. Johannis Medelfardensis.
- 1638: Petrus Nicolai Meddelfardensis.
- 1650: Johannes Matthiæ Middelfardensis, Chiliones Georgi Fønensis (ludi Middelfardensis moderator).

- 1657: Jacobus Nicolai Middelfardensis, Erasmus Nicolai,
Johannis Rolandi.
- 1662: Petrus Mathiæ Middelfardensis.
- 1664: Johannes Matthiæ Mittelfard, Johannes Svenonis
Mittelfard, Ansgarius Erasmi Mittelfard.
- 1668: Nicolaus Bangius.
- 1670: Bartholus Taulovis Georgis søn.
- 1673: Johannes Johannis Bangius.
- 1675: Pavlus Petri Bodemannus.
- 1676: Nicolaus Petri Bromand.
- 1681: Claudius Matthiæ Bangius, Matthias Nicolai Klinchius,
Matthias Johannis Liem.
- 1683: Erasmus Christophoris Mittelfardensis, Henricus
Georgij Mullerus.
- 1685: Laurentius Henricus Lychovius.
- 1687: Christianus Canuti Sylvanus, Claudius Johannis
Gosmannus, Andreas Laurentius Tavlovius.
- 1691: Georgius Johannis Mittelfardensis.

ET LIDET LEVEBRØD

Den latinske skole i Middelfart havde i de 203 år den eksisterede, 40 rektorer. Med andre ord: Gennemsnitlig skiftedes rektor ud hvert 5. år. Det er en stor frekvens, men skyldtes vel først og fremmest, at det var et ringe embede, i bedste fald et springbræt til et præstekald. Af de 40 indehavere af embedet er det kun lykkedes at finde frem til de 28. Blandt andet fordi der er et spring fra 1643 til 1693, hvor fra der ikke foreligger nogle oplysninger. Men disse 50 år, eller i hvert fald største parten af dem, er også den mest tragiske periode i danmarkshistorien. Svenskekrigene og den efterfølgende pest havde lagt landet øde, og der gik mange år, før man kan sige,

at landet var reorganiseret. Og med arkivalierne blev der handlet idle. Den første rektor, vi – i hvert fald på det tidspunkt, da dette skrives – ved om, hed Jørgen Hansen, om hvem det siges, at han efterfulgte sin far i embedet som rektor i Middelfart, og dermed når vi da et godt stykke ned mod reformationsåret. Efter tidens skik må Jørgen Hansens far have heddet Hans Jørgensen. I 1588 blev Jørgen Hansen præst i Sønderby. Her visiterede biskop Jacob Madsen i 1588, og bemærkede, at præsten var 28 år. Endvidere noterede han: »Hans øl ligger i kerken i tårnet, han lovede, han ville fjerne det fra den kælder.« Lensmanden på Hagenskov, som var til stede, gav den unge præst, i alle sognefolkenes navn, et hæderligt vidnesbyrd om liv og lære. Det virker dog lidt ejendommeligt, når biskoppen også bemærker, at »sognepræsten selv er værge for kirken, til hvilken han skylder 200 rigsdaler. Kirken trænger til reparation, han lovede, han ville skynde sig med restaureringen.« Jørgen Hansen nåede det nok ikke. Han døde allerede i 1590. På grundlag af det materiale, der har været til stede ved udarbejdelsen af dette skrift, kan følgende liste over rektorer ved Middelfart latinske skole opstilles:

- 1581: Eiler Ottesen Bang, forhen rektor i Nysted, men afsat 1578, fordi han kom i slagsmål med sognepræsten. 1584 sognepræst i Asperup. Død 1619.
- 1589: Hr. Eiler (som vi har set, drak han med sognepræsten, hr. Sone).
- 1602: Peder Olufsen Bang. 1607 sognepræst i Brændekilde.
- 1611: Herman Griis.
- 1615: Niels Olufsen.
- 1618: Nicolaus Johannis.
- 1622: Andreas Severini Sørupius.
- 1625: Olaus Erasmi.

- 1627: Georgius Johannis.
- 1628: Nicolaus Pauli.
- 1628: Jørgen Hansen Ringe. Født i Middelfart 1603, 1629 sognepræst til Nørre Omme og Bregninge. Ca. 1642 sognekappellan i Randers. Han skulle altså kun have været ca. 25 år, da han blev rektor i Middelfart.
- 1629: Niels Poulsen Harboe. 1632 sognepræst i Ringe og Herringe. Død 1636.
- 1630: Petrus Martini.
- 1631: Erasmus Ivarius Othonianus.
- 1632: Johannes Severini Othonianus.
- 1639: Wilhelmus Nicolai. Sammen med høreren afsat samme år på grund af vankundighed og forsømmelighed.
- 1640: Andreas Christiernius.
- 1640: Christianus Joannis Zeuthenius.
- 1641: Laurentius Nicolai Rybergius.
- 1642: Alexander Jacobi Hirtznach.
- 1643: David Davidis Stigelius.
- 1693: Gert Morville.
- 1699: Niels Clausen Monacoppidan. Han klagede på fandens fødselsdag 1699 til biskop Thomas Kingo over den ham tillagte usle løn, der beløb sig til 37 daler årlig, for hvilken han tillige måtte gøre tjeneste som aftensangsprædikant og kordegn.
- 1704: Bertel Bertelsen Taulov. Blev siden præst i Rørbæk, Viborgstift. Som præst kom han mere og mere »ind på sværmeriets gebet. Han ivrede i sine prædikener ikke blot heftigt mod kirkens fordærvelse, men talte også om syner og åbenbaringer, han mente at have haft, ja, udgav sig end og for den sidste profet.« Han blev ifølge en kendelse fra en provsteret suspenderet fra sit embede, og døde kort efter i 1738.

1714: Christen Nielsøn Busch.

1716: Johan Christophersen Vallund.

Rektorerne måtte, før de tiltrådte deres embede, sværge på følgende:

Eftersom jeg af min kære superintendent er udvalgt til skolemester udi Middelfart, da lover jeg og bepligter mig at ville samme kald både med lærdom og levned, som det en retsindig skolemester i alle måder egner og anstår, flitteligen og troligen af Guds nåde forestå, så at jeg ikke alene vil ungdommen udi gudsfrygtighed, lærdom og sæder tilbørligen undervise, og ikke nogen time min tilbetroede skoletjeneste uden højnødige årsager forsømme. Jeg vil også føre et ærligt, tugtigt og ædru levned, bevise min øvrighed, gejstlige og verdslige, al pligtig lydighed og underdanighed, og ikke med nogen uskikkelighed give nogen forargelse i nogen måde. Dersom jeg enten af min lensmand, sognepræst, borgmester eller rådmand vorder for min superintendent eller provst anklaget for, at jeg imod denne min pligt har forbrudt mig, så vil jeg straks have mit kald forbrudt og uden videre afstå det godvilligt. Så sandt hjælpe mig Gud og Hans hellige evangelium.

Den ældste underskrift på denne ed er fra 1618, d. 16. november: Ego Nicolaus Joannis, designatus ludimoderator Neostadiensis, huic juramento propria manu subscripsi.

Det er et gennemgående træk, at rektorerne ved skolen i Middelfart bestandigt er i pengetrang. Der findes bevaret to næsten hjerteskrærende eksempler på, hvorledes man måtte fremstille sin situation som medynkvækkende. Og galt har det nok været, men når det var ringe for indehaveren af et rektorembede, hvor dårligt må det så ikke have været for dem, der måtte tage til takke med en mere beskeden placering på rang-

stigen? Her er nu et andragende om skattefritagelse fra rektor Gert Morville:

Stormægtigste herre, allernådigste milde konge. Såsom fra det kgl. rentekammer er ankommet antegnelser på Middelfart bys restance udi påbudene kopskatter fra anno 1683 til 1. januar 1691, hvorudi jeg som rector scolæ i byen parteciperer, og endog det kgl. rentekammer derved for dette lille rektorat, udi henseende til dets umanerlige ringhed, som ved mandtalene af magistraten er forklaret, gunstigen har moderet hver kopskat på 3 rdl., så er den dog udi 8 år vokset til 24 rdl., i sandhed over al formue og det, der nogensinde af den arme plads bringes til veje. Derfor falder jeg min allermildeste, fromme konge til fode om en allernådigst efterladelse på det, som til restance er opført, at det mig af min allernådigste konge måtte være skænket. Og i henseende at jeg som andre rectores har alene navnet og arbejdet, men en meget arm belønning der ved, som efter kopskats-forordningens milde tilladelse bevises med sognepræstens og magistratens attest, at det, jeg skal leve, klædes og største parten koster af, når alting nøje er beregnet, som der stykkevis er specificeret, årligen er næppe 30 rdl., og jeg således er ringere udi indkomne end de fleste af hørerne udi skolerne og end mange af dem, som informere privatim hos en fattig husfader. Beder derfor allerunderdanigst også om en nådig moderation, at de fra anno 1691 inklusive og herefter påvoksende kopskatters udgift allerunderdanigst benådes mig. Gud skal lade den store kongelige mildhed indrente til alle Eders kgl. renter tusinde velsignelser, hvorfor jeg og bliver altid til Gud en forbeder. Geardt Morville, rector scolæ i Middelfart.

Den kongelige mildhed udeblev ikke: København d. 26. januar 1693: Vi have af sær kgl. nåde og udi allernådigst henseende

til supplicantens slette tilstand allernådigst efterladt ham den opførte kopskats restance fra anno 1683 til 91, som beløber sig til 24 rdl., og derhos allernådigst bevilget, at han udi kopskatte herafter må anses som en hører udi de store skoler. Givet på vores kgl. residens udi København den 7. febr. 93. Christian, kontrasigneret C. S. v. Plessen.

Morville fik altså sit ønske opfyldt. Om ham kan yderligere oplyses, at han var født i Sorø, som søn af lægen Johan Carl Morville. Den 14. februar 1693, da han var blevet rektor i Middelfart, fik han kongelig bevilling til at måtte gifte sig med Karen Madsdatter Lihme. Hun var født 1649 i Middelfart, så hun var med sine 44 år just ingen teen-ager. Når der skulle kongelig bevilling til, var det, fordi hun tidligere havde været gift med Gert Morvilles næstsøskendebarn, Bertel Jørgensen. Samme år, han blev gift, blev Morville rektor i Fredericia og døde der i juni 1701. Hans enke blev begravet 15. februar 1718 i Middelfart.

Rektor Christen Nielsen Busch har hjerteskrærende skildret de trængsler, en rektor ved Middelfart Latinskole var udsat for. Han har endda gjort det på vers. Han levede under Frederik d. IV og, berettiget eller uberettiget, var der opstået den antagelse, at kongen interesserede sig for poesi, så den gode rektor i Middelfart red sin Pegasus efter bedste evne, når han søgte et præsteembede. Versene gengives her med bevarelse af rektors – efter tidens skik – lidt tilfældige valg af store eller små bogstaver:

Stormegtigste Monarch,
allernådigste Arfve Herre.

O Danner Croned Helt og Dannemarkis Glæde!
I aften kalte Gud til Himmel fryd og sæde
Vor Sogne Præst til sig, min Kongis hierte Gud
Så rør, at jeg derpå må få et Nådige bud!

Med 4 bitte små i Middelfart jeg sidder,
Og udi fingrene for brødet ofte bidder,
Thi Rectoratet er et Lidet Levebrød,
Og neppe skaffer mig mit brød alt til min død.

Min hele indkomst er af syv og tive daler
Som byen årligen mig udi alt betaler,
Min Nådige Konge jeg derfor Knæler ned,
Og Kongen søger nu og Hans Barmhjertighed.

Jeg slutter nu, som her om Kongens Nåde tigger,
Og udi dybeste for Kongens fødder ligger,
Her Matthis Rostoch er i Meddelfart ald død,
Min Konge Nådige giv en Rector dette brød.

Deres Kongelige Mayestetis
Allerunderdanigste undersåt og
til Gud tro forbedere.

Middelfart d. 20. julij 1714

Christian Nielssøn Busch.

Rektoren sender et nyt digt 4 dage efter:
Stormegtigste Monarch
Aller Nådige Arfve Herre
For Danner Kongens fod jeg sexten år har ligget,
Og om een smuulebrød af Kongens Nåde tigger,
Gid den må falde nu fra Danner Kongens bord!
Hvor vel blev jeg da spist i Fyhnske stiftis Jord!

Thi her er brød vacant i Middelfart, Gud give,
Jeg kun så lykkelig for Kongen måtte blive,
At i Min lomme jeg den Krumme måtte få!
Hvor glad jeg vilde da fra Kongens øjne gå!

Jeg ville sige da: Kong Friderich lad leve
I mange velstands år med Dronningen, og sveve
I ald fornøjelse! Vor Crone Printz lad og
Med vor Princesse stå indskreved i Guds bog!

Deres Kongelige Mayestets
Aller underdanigste undersåt

Christen Nielssøn Busch,
Rect: Sch: Mittelf.

Middelfart d. 24. juli 1714.

I år til Weile Kald min Konge hjalp min broder,
I år min Konge og jeg fuld og fast formoder,
Nu Hr. Mads Rostoch her i byen er aldt død,
Jeg arme rector får af Kongens hånd det brød.

Så går der en uge, et nyt rimbrev sendes til kongen:
I Jesu Nafn!

Stormegtigste Monarch

Aller nådigste Arfve Herre

Stormegtigste Monarch, nest Gud, mit forsiums øje,
Lad Gud i denne stund så Eders hierte bøje,
At jeg, som Venne-løs selv Kongen søge må,
Ei hielpe-løs skal fra Kong Friderich dog gå!

O høje Himmels Gud, min trøste-staf i live!

Rør Kongens hånd, at Hand Rex Friederich må skrive
På denne suppliq der til af Gud kun rørdt,
Så bliver jeg hos Gud udi min bøn bønherdt.

O! hvilcken glæde stor med posten da tilfør is
Mig ringe supplicant, da der af brevet hør is:
Er Hr. Mads Rostoch end i Middelfart nu død,

En Rector der igjen skal nyde samme brød.

Deris Kongl. Majestets

Allerundernådigste Undersåt.

Christen Nielssøn Busch.

Middelfart d. 31. July 1714.

Der kommer ikke noget svar, så rektoren må atter igang:

Stormegtigste Monarch

Aller nådigste Arfve Herre

Stormegtigste Monarch, endnu jeg trofast sukker

Til Gud i håb at Hand en hielpe-dør oplukker

Hos Deris Majestet for mig og mine små,

Som ved mit Rectorat i armod snart må gå.

At jeg kand Sogne Præst i Middelfart nu blive

I Hr. Mads Rostochs sted, som før var her i live,

Men ved en salig død os haver sagt god nat,

Og haver nu hos Gud fået Ærens Crone fat.

Gud min supplique lad optagis udi Nåde

Hos Deris Majestet, at jeg, som er i Våde

Må fåe et Nådigt svar hos Kongens Nåde-dør

Som aldrig Kongen har om Præste Kald søgt før.

Deris Kongl. Majestetis

Allerunderdanigst Undersåt

Christen Nielssøn Busch.

Middelfart d. 7. august 1714.

En uge lader rektoren endnu gå. Så gør han det sidste forsøg:

Stormegtigste Monarch

Aller Nådige Arfve Herre

Endnu, o Gud, jeg dybt i støvet mig nedkaster

For Deris Mayestet, som på sin reise haster,
Den Cananæiske så lenge dog holdt and,
Til hun dog hielpen fick hos voris Frelsermand.

Så holder jeg og and, mens Nådens dør står åben,
Hos Deris Mayestet med min suppliqvis råben,
Nu udi Middelfart og Nyborg aldt er død
En præst på hvert et sted, o Gud gif mig dog brød!

Gud over Kongen haf et våget forsyns øie!
I Kongens hierte Gud lad så sit råd nu føie,
At, om jeg et af dem i år ei skulde nå,
Jeg ordineret præst til felten blive må!

Deris Kongl. Mayestets
Allerunderdanigst Undersåt

Christen Nielssøn Busch,
Scg: Mittelf: Rector.

Middelfart d. 14. august 1714.

Anstrengelserne var spildt. Busch måtte i endnu to år blive i det fattige rektorembede i Middelfart. I 1716 blev han sognekapellan i Middelfart, et embede, som nok ikke var stort bedre. Han måtte imidlertid blive i det resten af sine dage til han døde i 1750, 72 år.

Johan Christophersen Vallund var skolens sidste rektor. Ved en provsteret 1736 måtte han tilstå, at han for 2 år siden havde forholdt nogle af disciplene et pengebeløb, som retteligt tilkom dem. Rektor lovede at gøre det godt igen, lige som han også lovede, at »han ved Guds bistand ville her efter vogte sig for drukkenskab og med større flid og troskab opvarte sit embede.« Det ser ud til, at han fik lov at beholde rektorembede.

det ind til skolen blev nedlagt i 1739. Der efter virkede han som »kristendoms-skolelærer«. Ved siden af den latinske skole var der nemlig, som kirkeordinansen bestemte »skriveskole for drenge, piger og andre, der ikke dur til at lære latin«. Men det var frivilligt, om man ville benytte sig af denne mulighed, så det var en kummerlig eksistens. Johan Christophersen Vallund havde desuden embedet som kordegn og klokker ved kirken. En dag i 1744 blev han fundet druknet på stranden mellem Udby og Føns.

EFTER LATINSKOLEN

1739 var det sidste år, der var en latinskole i Middelfart. En forordning fra 1740 ophævede de fleste små latinske skoler, således den i Middelfart, og tilbage blev katedralskolerne, altså latinske skoler i byer med en domkirke. Fra reglen var undtagelser, bl. a. på Fyn Nyborg.

Hvordan blev skoleforholdene så? Svaret kan vi finde i byfoged Johan Bluhmes: »Beskrivelse over Middelfart købsted med et anhang om nogle midler såvel til denne købstæds som andre små købstæders forbedring i Danmark« som udkom i 1795. Kongelig majestæts byfoged og byskriver rapporterer: Her i byen var indtil året 1739 en latinsk skole, men nu haves ikkuns en publique dansk skole, som bestyres af klokker og chorsdegn Johan Jørgen Behmann. Til samme er ham forundt 2 værelser i byens rådhus uden betaling. Han holder vel en medhjælper, men, formedelst børnenes store antal, er det ham ikke mueligt, at give ethvert barn den fuldstændige undervisning, som de burde have. For de fattige børns information nyder han årlig af fattigkassen 16 rigsdaler og af kirkens kasse 6 rd. Betalingen for de andre børn er ikkuns ubetydelig, nem-

lig for de som alene læse 2 skilling, for de som læse og skrive 3 skilling, og for de som både læse, regne og skrive 4 skilling ugentlig. En og anden, såsom consumptionsbetjent Jens Geertsens hustru, en enke, navnlig Maren Munck og en jomfru Mandahl med flere, holder vel skoler for de små børn og lærer dem at læse inden i en bog samt pigebørnene tillige at sy. Dog er alt dette ikke tilstrækkeligt nok. Hans velærværdighed, sognepræsten hr. Birch, har derfor ofte ønsket at enten en student, eller anden duelig person, som var gift, ville nedsætte sig her, for at informere, især de børn, som forældrene unødigt vil sætte i den almindelige skole på det at der kunne være en skole for de formuendes børn, og en anden for de fattiges børn, da en sådan student, eller skoleholder, tillige kunne informere i latinen og andre videnskaber (thi de som vil lade deres børn studere, må nu enten holde en informator i huset eller sætte dem i en udenbys latinsk skole) og konen lære pigebørnene at sy, strikke samt andre fruentimmer metoder. Men — — desværre! Man kan ikke vente, at nogen duelig og skikkelig mand vil påtage sig det, fordi hans levebrød uden en betydelig understøttelse af byens kasse (hvortil samme ingen formue har) ville blive lidet, da adskillige af byens indvånere, uagtet alvorlige formaninger af prædikestolen, ikke kan overtales til, at lade deres børn flittigt gå i skole. Ej engang de fattige, som intet betaler for deres børns skolegang, ere villige dertil, så at endog nogle 14 år gamle personer ej kan læse inden ad i en bog. For at forsøge de mildere midler, bestemte sognepræsten, hr. Birch, en offentlig skoleexamen årlig på byens rådhus, som den 6. februar 1793, første gang, blev holdt og hvor da de i den publique skole gående børn bleve examinerede såvel i deres kristendom som regning og skrivning. Men, omendskønt, at nogle af forældrene vare tilstede og man skulle have troet: at disse ved selv at være vidner til deres børns

vankundighed måtte, af kærlighed til dem bringes til at sørge for deres vel, gjorde denne examen dog ingen nytte. Overformynderne, som efter loven tillige skal have indseende med børnenes opdragelse og skolegang, ere i de små købstæder, gerne sådanne folk, som mangler fornødne indsigter og tid til at opfylde deres pligter i den henseende. Tilmed ere de ikkuns simple borgere, på hvis advarsler forældrene lidet agte. Derfor er skolevæsenet her i byen en af de poster, der endnu trænge til forbedring.

Forbedringen kom med skoleloven af 1814, og hvad man end kan sige om de skiftende kommunalbestyrelses forhold til skolevæsenet, så må man sige om styret i 1814, at det var hurtigt i vendingen på dette område, for allerede i 1816 stod der en ny skole klar som ramme om undervisningen efter bestemmelserne i den nye lov. Skolen står der den dag i dag. Facaden er uændret fra 1816, men i dens stærkt ændrede indre og med en større tilbygning, er det gamle hus nu rammen om Middelfart folkebibliotek.

LITTERATUR

- Bjørn Kornerup: Ribe Katedralskoles historie I og II. 1947.
- J. Paludan: Det højere skolevæsen i Danmark, Norge og Sverige. 1885.
- Jacob Madsens visitatsbog. 1927.
- G. Schovsbo: Middelfart kirke og gejstlighed før reformationen. Årbog for Historisk samfund i Fyns stift. 1937.
- Johan Bluhme: Beskrivelse over Middelfart købstad. 1795.
- Chr. Behrendt: Fra det gamle Middelfart II. 1941.
- Lars Peter Jeremias Petersen: Middelfart skolevæsen, Nordisk Skoletidende. 1864.
- Søren Harris Klausen: Ved Lillebælt eller Middelfartsunds historie. 1867.
- Kirkehistoriske samlinger, 1860-1862, 1872-1873, 1884-1886.
- Hoffmanns fundatser. 1760. Bd. 5.
- R. Henrichsen: Odense skoles historie, 1846-1863.
- S. Birket Smith: Københavns universitets matrikel. 1611-1740. Historisk samfunds årbøger, bd. 6, 1956-1958.
- Den danske kirkes historie, bd. 4.